

ВІСТНИК

(Nachrichtenblatt
des Bundes
zur Befreiung der Ukraina)

Союза визволення України

Виходить що тижня в неділю.

Річна передплата вносить 15 К., 15 Мар., 3 Дол., 6 рублів,
піврічна 8 К., 3 рублі, квартальна 4 К. 50 сот., 1.75 руб.
Кожда зміна адреси 50 с. Ціна сього числа 40 сот., 15 коп.

Редагує Комітет.

Видає і відповідає за редакцію: Микола Троцький.
Адреса редакції: Wien VIII., Josefstädterstraße 79, II, Tür 19.
Адміністрація: Tür 6. Телефон: 13430. Чек. конто: ч. 107.090.

Менших рукописей і віршів не звертаєть ся; з приводу того не входить ся в ніяку переписку.

IV рік. Ч. 44.

Відень, 28-го жовтня 1917.

Ч. 174

Японія та Росія.

Останніми часами в європейській пресі — нейтральній і ненейтральній — все частіше з'являють ся звістки про агресивні виступи Японії на Далекім Сході, які очевидно звернені проти Росії. З багатьох телеграфічних повідомлень, що відносять ся до сеї справи, наведемо тут для ілюстрації кілька головніших і характеристичніших. Швейцарська „La Nation“ (Нарід) в початку червня оповістила, що Японці зайняли російські частини Маньчжурії. Згадана часопись зараховує, правда, сю анексію до так званих „pénétration pacifique“, себто до мирного проникнення. Так називаєть ся звичайно в дипломатичній мові господарське підбивання країн без уживання зброї, за яким дуже часто йде слідом повне, отже й політичне забрання даної країни. Згадана часопись слушно зауважує, що історія знає багато таких мирних проникнень, які дозволяють добре зрозуміти їх справжній змісл. Як пише „La Nation“, Японці поясняють таке своє поступованне виключно господарськими причинами, а саме тим, що вони ніби-то сколонізували зайняті частини Маньчжурії своїми робітниками й ремісниками, щоб доповнити ними здеятковані тамошні робітничі сили Росіяна.

Через якийсь тиждень після вище наведеної звістки — в середині червня — з Женевы прийшла нова вістка в справі російсько-японських відносин. На сей раз з американських джерел. В сім звідомленню говорило ся, що провідник японської пропаганди в Америці др. Іненага, особистий приятель голови японського кабінету, ніби-то заявив в американській пресі, що Японія впливатиме на Росію, аби вона продовжувала війну, поки не поборе Німеччини почвірне порозумінне, і в жаднім випадку не допустить, щоб вона заключила мир з центральними державами тому, що через се Японія та Китай дістали ся-б під контроль Німеччини.

Зрозуміло, що безпосередно заінтересована в сій справі російська преса присвячує чималу увагу політичним планам свого японського ворога-союзника щодо східної Азії. Наприкінці червня в „Frankfurter Zeitung“ з'явив ся передрук статі „Новий гордійський вузол“ з російського місячника „Летопись“. Так символістично називає російський публіцист проблему Далекого Сходу, що знаходить ся тепер під знаком невпинного посування Японії на лівій від Камчатки до Шанхаю. Вже під час всевітньої війни сей наймолодший член великодержавного концерту докінчив господарське опануванне Кореї та південної Маньчжурії, звідки усунув останні англійські фірми. Поруч з тим на думку автора вище згаданої російської статі — доля північної Маньчжурії порішена. Умови Росії з Японією з 1916 р. з російського боку є обороною, а з японського офензивою. Становище преси, що Далекій Схід житиме в мирі, цілком хибне. Останнім контактом поміж Японією й Англією є бо-

ротьба проти Німеччини, яка одначе не відповідає інтересам Японії, котру уважають за оборонця Індії. Всесвітня війна ще значно побільшила спірні точки поміж Японією й Англією. Тепер Англія занадто зайнята війною, щоб могла зайняти ся справами Далекого Сходу, а тимчасом в Японії чималу ролю грає питання нової орієнтації. В деяких часописах говорить ся про російсько-японсько-німецький союз у будучині, але також і про союз Німеччини з Японією проти Росії.

Наприкінці червня через Швецію прийшли вістки про зайняття Японією цілої Маньчжурії та що Владивосток нібито опанувало японське військо. З початку серпня „Русский Инвалид“ повідомляв, що Японія гарячково зброїть ся, що вона простує до опанування Сибіру, що Харбін і Владивосток фактично є вже японськими колоніями. Якийсь відпоручник японського заграничного уряду буцім-то висловив ся, що коли Японія не осягне своєї ціли мирним шляхом, знаменито озброєна японська армія розпочне свій похід від Іркутська, займе західний Сибір і спинить ся аж на Уралі.

В сьому ж приближно часі писала мілянська „Perseverenza“ на основі американських джерел, що Японія, маючи два мільони з половиною війська, цілком підготовлена до бою. Для його перевезу вибудувала багато залізничних вагонів. „Neue Baseler Zeitung“ повідомляла на початку серпня, що біля пів мільона японського війська перевезено вже до Маньчжурії та що Японія кріпко вже умостила ся у Владивостоці, Харбіні й Мукдені й вибудувала там свої кріпости, що буцім-то вздовж Амуру розставлені японські війська, що рівночасно осіли скрізь японські уряди, котрі заводять в зайнятих краях японську управу, що сю анексію переведено буцім-то в порозумінню з російським правительством, а саме яко подяку Росії Японії за її поміч у часі війни. Заслуговує врешті на увагу факт, що поміж Англією та Японією була заключена тайна конвенція, яка зобов'язувала останню до збройного виступу проти Росії, колиб вона хотіла заключити з центральними державами сепаратний мир. Після революції Мілюков повідомив про се раду робітничих і салдатеьких депутатів, наслідком чого більшість її змушена була відступити від первісного плану перешести мирову акцію за всяку ціну.

Згадка про те, що посування Японії на Далекім Сході відбуваєть ся за згодою і в порозумінню з Росією, вельми характеристична й заслуговує на увагу, бо постійно повторюєть ся в останніх звідомленнях про російсько-японські відносини. Се підкреслюванне „згоди й порозуміння“ нагадує мимохіть відому російську анекдоту про ту папугу, яка, коли кіт витягав її із клітки, мала задоволена кричати: „іхати так, іхати!“

Писання російської преси останнього часу про японсько-російські відносини се найкраще поясненне справжньої вартості та значіння згаданого дипломатичного порозуміння і згоди між Росією та Японією. Настрій сих російських писань виразно ворожий і протияпонський. Російська преса, яка недавно чимало писала про необхідність визволення Росії від англійської гегемонії, тепер підняла величезний алярм з приводу японської небезпеки для Росії. На чолі сього протияпонського походу стоїть відома російська часопись „День“. Порівнюючи дві небезпеки для Росії — з боку Англії та Японії, вона заявляє, що без порівняння гіршим і небезпечнішим лихом для Росії є Японія. По думці „Дня“ Японія се молода, ще незужита війною сила, котра простує до підбивань нових територій на Далекім Сході та дуже небезпечна для Росії. Англія має більш, ніж треба, клопотів в Індії та Мезопотамії. З боку Японії Росія може сподівати ся дуже неприємних несподіванок.

Ми навели тут і зреферували найхарактеристичніші заяви з приводу новітньої політики Японії на Далекім Сході, виразно протиросійської і тому в своїх наслідках дуже міродатної для мирного чи немирного розвитку політичного життя сеї частини Азії в найближшій будучині. Ми, розумієм ся, добре знаємо, що наведені вище звістки, як і всі заяви в часі війни, треба приймати з великою обережністю, бо багато з них свідомо обраховані на сензацію та баламучення громадської думки. Але в нашім разі розходить ся про цілком серйозну справу, а не якусь лишень газетярську качку.

Без огляду на деякі річеві суперечности в звістках про японське посування на Далекім Сході — сам сей факт зовсім очевидний і не підлягає ніякому сумніву. Так само очевидний протиросійський характер експансивних прямувань Японії щодо східно-азійських країн. Неменше очевидна врешті незвичайна пляновість і методичність сеї японської „pénétration pacifique“, передуманої і підготовленої без сумніву заздалегідь (безпечно ще перед вибухом всевітньої війни) та до найменших подробиць, отже суто по — японськи. Японці, сі справжні віртуози у здійснюванню італійського гасла „egoismo sacro“ (святого егоїзму), використовують таке скрутне положення, в яким опинив ся російський колюс наслідком війни, для скоршого переведення свого пляну на Далекім Сході, реалізація якого в нормальних обставинах була б обрахована на довгий час. Географічне положення, а головню абсолютна економічна залежність, так сказати б, об'єктивно спонукують Японію до заборчої політики в напрямі сусіднього азійського континенту. „Коли Японія хоче брати участь в імперіалістичній конкуренції, вона мусить поширити свою базу, себто провадити заборчу політику. До сього спонукує її також елементарний обов'язок: заспокоїти життєві потреби перенаселеної країни“ (Р. Ч е л е н — Сучасні великі держави).

Неменш, коли найбільш рішачий у сім, так сказати б, суб'єктивний момент: заборча вдача новочасної Японії органічно зв'язана з її історичним походженням і племінною своєрідністю, знаменито вишколеною в другій половині XIX ст. в душі новочасного мілітаризму. Сі два моменти разом зложили ся на повстання і розвиток політично-національного простування теперішньої Японії до першенства в Азії між азійськими племенами. Про се ясно висловив ся японський публіцист Канеко, говорячи про „супрематію своєї батьківщини в Тихім Океані та на азійськім континенті“. А його земляк Окакура висловив ще виразнійше се гасло, кажучи, що „Азія є єдністю“, з приводу чого один французький публіцист сказав, що Японія є „чемпіоном жовтої раси“.

Дотеперішній політичний розвиток Японії цілком справдив, як її національно-державні аспірації, так і увагу до них з боку провідних європейських держав. Історія не знає прикладу такого швидко великодержавного розвитку в зміслі здобуття дипломатично-політичного значіння, як в японськім випадку. „Менш ніж протягом півстоліття — зауважив з сього приводу шведський цитований вище до-

слідник сучасних великих держав — таким робом перейшла вона еволюційний процес від незначної великості до модерної великої держави, а до тогож ще при найтяжшій поборожанню з боку великих держав, які самі добачали свої найкращі будучі здобутки на тійже самій області, отже без тих сприяючих умов, які грали таку велику ролю при зрості англійських володінь“. Після війни з Китаєм з початку століття Японія увійшла в європейський великодержавний концерт перша з позаєвропейських небілих націй. Через свою побіду над царською Росією вона завоювала в сім концерті першорядне місце. Забігання та залицання до неї почвірного порозуміння на початку сеї війни з метою остаточно затягнути її до свого табору вимовно доказують величезний політичний вплив сеї азійської Англії“ (Челен).

Отже не дивно, що в атмосфері сих політичних і державних успіхів Японії швидко зростала імперіалістична заборча ідеологія. Японці добре знали, що лишаячи ся при своїм острівнім положенню, вони ледви чи зможуть конкурувати з чисельно переважаючими своїми найближшими сусідами, себто — Росією, Китаєм та Америкою. Звідси походить праграма збільшати ся територіяльно й щодо числа населення. Колишній японський міністер заграничних справ Комура висловив свого часу думку, що Японія повинна можливо скорше осягти сотки мільонів населення, ніж згадані вище її сусіди.

Рівночасно повстає в Японії азійська континентальна праграма, що простує, як зазначає Челен, до опанування азійського Сходу та жовтої раси, опираючи ся на сухопутнім мілітаризмі. Вона дуже популярна в офіціальних кругах і націоналістичних верствах японського громадянства. Попри неї існує ще инша імперіалістична праграма, заснована на острівнім положенню Японії, що мріє про японський „напір на південь“ та забрання тихоокеанських островів, а яка звернена проти Америки. Ся тихоокеанська праграма, заступлена ліберальною „молодою Японією“ (Жін Нігон), в своїй істоті опираєть ся на маринізм (сильній флоті). Реальна заборча політика Японії після сього буде вислідною двох сих протилежних програм і залежна від всевітніх політичних умов.

В часі сеї війни переважаючою була перша праграма, не зважаючи на політичне „русифільство“ Японії після 1909 р., розпочате японським політиком Ітом, котрого Челен порівнює з Бісмарком, який також з побитого ворога Австрії зробив державного союзника. Великодержавний занепад Росії спонукав Японію в часі сеї війни до зміни умовного „русифільства“ в щирійшу, поки-що дипломатично замасковану протиросійську ворожнечу. Йдучи за своїм безоглядним „святим егоїзмом“, вона майже від початку війни по лихварськи почала використовувати скрутне воєнне положення Росії на західнім фронті та її безборонність на східноазійськім фронті. Росія мусіла дуже дорого платити Японії за фінансову поміч і доставу муніції. Нелише золотом, але й територіяльно-політичними концесіями на Далекім Сході праграла тепер Росія без війни неменше ніж перед 13 роками у війні з Японією.

Росія мусіла передусім покинути полудневу Маньчжурію та значні частини Монголії. Обидві сі країни мають для економічно слабкої Японії величезне значіння. Як під сільськогосподарським, так і капіталістично-промисловим оглядом Японія провадила з початку щодо сих країв разом з Росією протикитайську політику, а потім, використовуючи вигідну для себе ситуацію, почала „мирно“ захоплювати в свої руки полудневу Маньчжурію. Таким робом промостила собі шлях і до опанування північної її частини й російського побережя на Далекім Сході аж по Охотськ. З сею метою Японія продовжила полуднево-маньчжурську залізницю аж по Кванг-Чін, на що дала формальну санкцію торішня російсько-японська умова. Одначе Японія довела її по російський Харбін, пристосовуючи її разом до нормального торового типу та злучуючи таким робом свої залізничні з російськими північно-маньчжурськими залізницями. Сильна японська колонізація майже цілком опанувала сі країни, забираючи в свої руки

господарське життя в них і випихаючи методично й систематично на всій лінії економічний вплив та ролю в них Росії. Владивосток і Харбін се фактично російські острови в японському морі, які японський елемент проковтне в недалекій будуччині.

Торішня російсько-японська умова була дипломатичним Мукденом та Цусімою Росії, поразкою чи не гіршою ніж воєнна російська катастрофа 1903-4 р. З приводу заключення сеї умови японську пресу опанував такий канібальсько-побідний, а до тогож недуже-то дружній до царської союзницької настрої, що японський амбасадор в Петрограді мусів звернути увагу свого правительства на тон японської преси, який драгував російських публіцистів. В Японії тоді писалося напр. відкрито про скасування російських укріплень у Владивостоці. „Nowa Reforma“ (1917, ч. 65) в цікавій статі „Уступанне Росії в східній Азії“ влучно схарактеризувала сю новітню фазу японсько-російських відносин, кажучи: „Так отже над японським морем відсуваєть ся російський елемент щораз більше на північ. Японські приятелі, користуючи ся тим, що всі сили союзника зайняті в Європі, а положення його дуже скрутне й примушує до додержання заключеної умови за всяку ціну, осідають на все на другім боці »внутрішнього японського моря“. За японське приятельювання може Росія заплатити втратою порту, який був єдиною артерією, що лучила її з Великим Океаном і широким світом“.

Сі рядки мають бути причинком до характеристики політичного обличчя Японії (поручаю дуже цікаву під сим оглядом розвідку Челена про Японію у цитованій вище його праці, розд. 8), сеї справжньої „persona grata“ почвірного порозуміння в часі війни. Почвірне порозуміння від початку війни виправдує її необхідністю вигубити вщерть пруський мілітаризм. Яка облудна ся фразеологія почвірного порозуміння (як загалом більшість принадних її політичних гасел в часі сеї війни: порівняймо лише відносини Англії та Франції до післяреволюційної визвольної Росії та щиро-демократичних мирових її бажань, а потім до майбутньої стокгольмської соціалістичної конференції й т. инш.), найкраще видко з її приятельського відношення до Японії, мілітаризм котрої під кождим оглядом перевищує пруський, а „европеїзація“ політичного життя якої — як кажуть добрі знавці Японії — се лишє „фасадний орнамент,“ (Гавсгофер) або „кляпоу безпечности“ (А. Ллойд).

Почвірне порозуміння, будім-то побороюючи пруський мілітаризм, який в сій війні дістав уже таку науку, що аж до смерті з неї не прочунаєть ся, фактично підтримує та годув значно гірший японський мілітаризм, проти якого незабаром уся Европа разом не зможе вдержати ся і оборонити ся. Тому здійсненне японської азійської континентальної програми є нелише спором двох конкуруючих державних імперіалізмів (Росія — Японія), а питанням першорядної ваги для політичної будуччини цілої Європи взагалі, отже й для всеєвропейського демократизму й поступу.

Тому слід би присвячувати більше уваги подіям на Далекім Сході. Хай же розірвана та пошматована Европа, шаліюча в самогубнім божевіллі, схаменеть ся, поки ще не пізно, та пригадає собі, що на Далекім Сході виринає жовта мара, яка дуже радіє з європейського живна смерті й проливу крови та простягне згодом через Урал хижачькі руки, щоб загарбати серце й душу дотеперішньої вселюдської культури та поступу.

Н. В.

До полонених офіцерів-Українців.

Управа офіцерського табору полонених Українців в Йозефштадті на Чехах присилає нам, з проханням о поміщення, отсю відозву до полонених офіцерів в інших таборах:

Т о в а р и ш і !

„Встане Україна
І розвіє тьму неволі,
Світ правди засвітить

І помолять ся на волі
Невольничі діти“.

Сі слова нашого національного пророка Т. Шевченка здійснили ся. Народ повстав і порвав кайдани, в яких його більше ніж 250 літ держали московські царі. Старий невольничий лад знищено. Треба будувати новий.

Всі, хто бажає кращого життя, хто бажає волі й правди, хто не хоче зостати ся і на далі рабом, хто нарешті почуває себе людиною в дійсній значинні сього слова, — повинен взяти ся до роботи.

Дуже тяжка річ, знищивши старе, будувати нове. Багато для нашого Рідного Краю треба робітників — свідомих Українців. Більша частина нашої інтелігенції змосковщила ся, а народ наш у панській неволі зубожів, став темним, забитим.

Тільки в сім році пробудив ся наш народ зі сну і могутньою хвилею по всій Українській Землі пролунало гасло: „Хай живе Вільна Україна!“ Се гасло запалило потухаючий вогонь у грудях вірних синів України, вони зразу приступили до боротьби та праці.

Маємо вже автономію і своїх міністрів, вони докладають усіх сил, щоб удержати здобуті права й вільности, добивають ся нових — і ми бачимо, що їх праця з надзвичайною скорістю буде нове життя.

Але їм треба помічників, народови треба замість старих царських чиновників, що деморалізували українську людність, дати щось нове, своє, краще, національне. Потрібні великі кадри інтелігентних робітників.

Такими робітниками можуть бути свідомі Українці, і свідомі не тільки по назві, а й по духу. Той, хто не знає своєї мови, історії, літератури, звичаїв свого народу, відносить ся до них байдужно, не має права називати ся Українцем, то буде якийсь недошкребок культури. Такому не місце в сімі вольній, новій.

Коли вони раніш були панами над поневоденим народом та прислужували ся перед властью їмущими, то тепер будуть пасти задніх. Ніяка протекція тепер не дасть їм змоги зайняти тепленьку посаду. Минуло ся те, що було, й не повернеть ся. Всі уряди мають бути виборні. Се хай памятають ті, хто дивить ся на життя з боку практичного, матеріального.

Отже доволі спати! Треба тут у полоні підготовити себе до праці серед свого народу, бо, повернувшись до дому, будемо мати багато роботи. Там ніколи буде учити ся, а тут ми маємо вільний час і повинні його використовувати.

На наші неодноразові прохання перевести нас до українського табору міністерство війни постановило нарешті офіцерську станцію в Йозефштадті (у Чехах) зробити українською. В сій справі прийшов нам до помочи Союз визволення України, який ми, полонені офіцери-Українці, уважаємо провідником в культурно-національній і просвітній праці серед наших земляків.

Наша мета — стати свідомими громадянами Вільної України. Ми хочемо змити з себе геть той намул русифікації, яким так щедро обдарувала нас московська школа.

Ми займаємось вивченням української мови, історії, письменства, географії, уладжуємо виклади з різних галузей українознавства, обговорюємо події на Україні та в Росії, а також інші теми сучасного життя, уладжуємо публичні сходини, віча, дискусії, літературні вечорниці, вистави, концерти для розваги й ознайомлення з нашими національно-політичними й побутовими піснями.

У нас вже маєть ся велика українська бібліотека, театральні костюми, сцена, ноти. Зорганізували ся культурно-просвітний і театральний гуртки. Офіційно життя у нас, як українського табору, почало ся 12 серпня сього року.

Отже хто почуває себе сином України, хто не ворог свого народу, хто хоче стати свідомим громадянином, — запрошуємо до нас. Подавайте рапорти, щоб вас переведено до Йозефштадту.

Ті, що не можуть з якихсь небудь причин переїхати до нас, хай засновують у себе в таборах українські гуртки, українські бібліотеки, виписують українські часописи й ширять національну свідомість поміж земляками.

Хай кожний пам'ятає слова, сказані в часі всеукраїнського селянського зїзду: „Нема вже Малоросії... відіхала Малоросія: є Україна“. Ганебна назва „Малорос“, яку надали нам царі, повинна зникнути.

Товариші! Просніть ся, порвіть кайдани, які наложила московська урядова культура на ваші душі, ваш розум. Вдихніть в себе хоч трохи вільного повітря. Не цурайтесь вільного рідного слова, — воно має творчий дух! З рабів воно робить вільних громадян.

Дізнайте ся нарешті, хто ви, яких батьків і чії сини.

Гуртуйтеся, працюйте!

Просимо тих товаришів, що одержують Вістник С. В. У., огодосити прилюдно сей заклик перед всіма земляками. 27/14 серпня 1917 р.

Офіцери-Українці табору Йозефштадт (у Чехах). Голова управи табору *М. Калитенко*; члени: *Микола Харченко, Панас Гончаренко, Кость Курило, Петро Мерлик, Дмитро Скарженковський*; писарь *Микола Байко*.

Національно-політичні переконання товариша міністра народної освіти М. Василенка.

„Кієвлянин“ з дня 20 вересня н. ст. приносить дуже цікавий вивід співробітника сеї часописи з бувшим попечителем київської шкільної округи, а тепер товаришем міністра освіти М. Василенком, під час якого Василенко досить повно виложив ось такі свої національно-політичні переконання:

„Поперед усього — рішуче заявив М. Василенко — я автономіст-федераліст і вже з одного того впливає моя глибоке переконання, що треба боронити ідеї цілості російської держави й послідовно здалека від усякого роду змагань у зміслі повного відокремлення від Росії окремих частей. Та лад Росії я представляю собі як федеративну республіку, що допускає подішення окремим областям широкого поля для їх самостійного життя“.

— На яким принципі можна уладити федерацію?

„З сього приводу можу зазначити, що я зовсім згоджую ся з Кокошкіним, що на однаковім принципі не можна уладити федерації в Росії. Для одних частей можна поставити національний принцип, для інших — територіальний. Я годжу ся також з Кокошкіним і щодо того, що переміна Росії з централізованої в федеративну державу — дуже трудна справа й не можна перевести її чисто механічним шляхом з огляду на різнорідність умов, місцевих домагань і т. ин. В кождім разі я представляю собі сей процес досить довгою справою і, я сказав би, томливою, — на се я не закриваю очей.“

„А що торкаєть ся української справи зокрема, тут розрізняю я два боки: один — культурний, а другий — політичний. Я ніколи не міг погодити ся з тим поглядом, що уважає сей рух штучним. Чейже коли повести аналогію між українським рухом і якимсь иншим рухом у зміслі національного відродження, нетяжко замітити, що всі вони проходять одні й ті самі етапи: зпочатку ідея народжуєть ся в невеличкім гуртку інтелігенції, а потім помалу вона поширюєть ся й поглиблюєть ся в ширших шарах. Так було і з українським рухом. Та обставина, що українська мова близька до російської мови, в нічім не зміняє справи тому, що подібне явище ми бачимо і у інших Славян.“

„І так я розрізняю в українській справі два боки: культурний і політичний. Перший — розвиток літератури, мови, змагання до навчання на українській літературній мові. На жаль сьому культурному мирному змагання ставили ся перешкоди й сам рух ішов тому ненормальним шляхом. Уважаю ті заборони, які робили ся за старого режиму, глибокою помилкою, яка гальмувала й нівечила український культурний рух. Тепер дорікають ось українській культурі, що вона, розвиваючі ся в Галичині, підпадала під вплив польської і німецької культури, але до сього прине-

волила її стара політика в Росії. Сей мій погляд впливає з загального погляду, що не можна допустити якогось насильства на полі культурного розвитку.“

„Що торкаєть ся політичного боку української справи, я повинен сказати, що українська інтелігенція все стояла на автономно-федеративнім принципі. Основу для сього давали історичні згадки. Потім сей принцип почав розвивати ся теоретично. Так, принцип федерації Славян поставило 1848 р. Кирило-Методіївське Брацтво, в яким брали участь Костомарів, Шевченко, Куліш, Гулак і інші. Сю ідею в спадку передавало покоління поколінню, вона росла й поглиблювала ся в українських кружках. Одним з таких кружків була відома „Стара Громада“, з котрої вийшов і Михайло Драгоманів, що найподрібнійше розвинув ідею федеративного ладу Росії. Ідеї Драгоманова найшли собі ґрунт для розвитку в молодім українським поколінню 90 і 900 рр; а потім дістали форму в домаганнях Українців у 1905 р. Істотною ріжницею сих нових домагань від драгоманівських було те, що Драгоманів в основу федеративного ділення ставив чисто територіальний, обласний принцип, а тепер видвинено національний принцип. Причина такої переми лежала на мою думку в тім науково-літературнім оживленню, котре зросло тоді на Україні. Се оживлення довело до того, що справи культури, літератури й мови одержали домінуюче значіння, а потім довкола того яко осередка почали групувати ся і політичні інтереси й Україна почала вирисовувати ся як національна цілість. Справедливість вимагає зазначити, що видвинувши національний принцип, український рух рівночасно видвинув і справу гарантій прав національних меншостей.“

„Територіальний і національний принципи викликали й викликають великі спори. Одні думають, що з признанням свободи культури всі національні домагання зовсім розв'язують ся. Вони стоять на територіальнім принципі ділення, думаючи, що національний принцип може повести до шовінізму й панування одної національності над другою. Прихильники національного принципу, не відкидаючи можливости тогож, думають, що добрий державний устрій може оминати сі невігоди. А в однорідности національного складу території вони бачуть великий пліс у культурнім зміслі.“

„Я особисто стою на національнім принципі, але з повною рівноправністю меншостей. Одинокую трудність при приложенню сього принципу бачу в тім, що при широкім його приложенню в Україні може повстати така широка область, з такою різнорідністю умовин життя, що вона скидатиметь ся немов на централізовану державу й таким робом добрі боки децентралізації можуть сильно стратити на своїм значінню. Для тих діячів, котрі стоять на точці погляду зближення України до типу держав в роді — Баварії, ся обставина може й не грає великої ролі. Мене, котрий саме стоїть на федеративнім принципі, заставляє вона схилати ся швидше в бік областей, заселених українськими елементами нетільки по національному, але й територіальному принципу. В будучім федеративнім устрою Росії я допускаю напр. виділення Новоросії в окрему область“.

Переходячи потім до питання, в яким положенню находиться тепер український рух, М. Василенко сказав: „Довкола української справи в теперішній час є багато непорозумінь, що полягають на мою думку ось на чім: очевидно революція видвинула різко означені домагання і сі домагання зовсім природно показують ся в можливо широким розмірах. Але з другого боку — сі домагання такі чужі старому укладови, давнім привичкам, такі незрозумілі більшости громадянства, непознайомленій з українським рухом, що творять немов два ворожі табори... Ся ворожнеча ще збільшаєть ся через те, що ми живемо тепер в епосі захватного права, а не спокійної творчости правових норм. А всякий захват, як відомо, викликає неприємне, щоб не сказати більше, почування“.

В справі затвердження Секретаріату М. Василенко сказав таке: „Я думаю, що затвердження Генерального Секре-

таріату — се велике завоювання українських політиків. Очевидно сей Секретаріат в дійсности не розв'язує справи тому, що він є голою інституцією, котра не має ні круга своїх функцій ні розділу їх у взаємних відносинах з іншими інституціями. Не вдаючи ся в персональну критику Секретаріату, скажу, що ідею утворення краєвої колективної влади я уважаю зовсім здоровою. Утворюється відповідальний орган, котрий мусітиме не тільки намічувати, але й проводити в житті нові форми автономного укладу на Україні. Перед Секретаріатом стоїть велика праця і невідомо, яким шляхом він піде: чи він працюватиме самостійними силами, чи згрупує довкола себе не тільки українські, але й російські партії області. Останнє гарантувало-б безумовний успіх для всіх починів краєвої влади по організації області на нових основах“.

Про українізацію школи висловив М. Василенко такі думки: „На мою думку українські школи необхідно засновувати в міру назріваючої потреби, не зачіплюючи вже існуючих російських шкіл тому, що російська культура така сильна на Україні й потреба навчання в російській мові така очевидна, що в дану хвилю така штучна українізація школи була-б у великій мірі культурним насильством. Я настоюю також на основуванні окремих гімназій, а не українських паралельних відділів в російських гімназіях, се з моєї педагогічної точки погляду може викликати загострення національної ворожнечі. Ламання наукового життя — се небезпечна річ. Українська школа повинна будувати ся новою, а не на руїнах збуденої нею російської школи“.

Вкінці про справу українського університету сказав М. Василенко ось що: „Бачите, наскільки мені відомо з особистої розмови з бувшим міністром народної освіти С. Ольденбургом, університет не може бути підчинений Генеральному Секретаріату якої інституція автономна, загальнодержавна, котра підчинена по новому закону безпосередно міністрови народної освіти“.

К. Василенко.

Мабуть брат М. Василенка, бувшого попечителя київської шкільної округи, а тепер товариш міністра в Петрограді, К. Василенко має стати секретарем праці в Українському Генеральному Секретаріаті. Висувають на се становище К. Василенка російські соціалдемократи-меншевики й жидівська соціалдемократична партія „Бунд“. Заступником Василенка має стати бундовець М. Рафес, який в попереднім Секретаріаті був контрольором. Коло обсади секретаря праці вела ся завзята боротьба. Посідання сього портфелю в Секретаріаті запоручує дотичній партії зглядно національності впливи на робітництво взагалі, а спеціально на органи революційної демократії — ради робітничих і салдаських депутатів. А що ці органи стоять під переважним впливом російських с. д., то зрозуміло, Українці хотіли-б, посідаючи портфель секретаря праці, впливати на них в українським дусі. Та саме з сеї причини російські й жидівські соц. дем. не хотять допустити на секретаря праці людини, що належала-б до української робітничої партії, щоб далі тримати в своїх руках впливи на робітничі організації в краю. Як залежить не-Українцям на портфелю секретаря праці, видно з того, що вони з трьох портфельів у Секретаріаті для не-Українців обсадили всього на всього один (контрольор Зарубін), другим хотять мати секретаря праці, а від третього зовсім відмовили ся, згоджуючи ся на вручення двох портфельів — фінансів і торгівлі та промислу — Туган-Барановському, якого Росіяне уважають своїм, а Українці також і для себе нечужим. Здається таким Росіяно-Українцем є і К. Василенко, і невиключене, що на нього згодять ся й Українці. По обсаді секретаря праці був би цілий Секретаріат скомплетований, а в нім засідало-б: двох укр. соц. дем. (Винниченко, Стещенко), двох Українців, що зачисляють себе до російських соц. дем. меншевиків (Туган-Барановський, Василенко), двох укр. соц. фед. (Шульгин, Лотоцький), один укр. соц. рев. (Савченко-Вільський), один рос. соц. рев. (Зарубін).

З'їзд національностей у Київі.

За „Робітничою Газетою“ подаємо дальші вістки про з'їзд національностей у Київі.

Другого дня засідань 22 вересня від Литовців говорив Вольдемар, що Литовці хочуть незалежної держави. Питання про литовську державу стало міжнародним, але ще ніодна з ворожих коаліцій не пристала на бажання Литовців. Литовець Бельський сказав, що біля Литви буде аж три незалежні держави. До якої-ж пристати? Бути бундером під чиясь опікою — незавидна доля. Коли не доведеть ся ні з ким вступити в федерацію, Литва мусітиме бути самостійною, хоч власних культурних сил у неї обмаль.

Третього дня з'їзду Лотис Мероґович звернув увагу з'їзду на те, як лотиські полки своїми головами спростували наклеп на Лотисів, що вони не хочуть обороняти Росії і мають на думці пустити Німців через фронт. Бесідник закінчив свою промову подякою Центральної Раді за скликання з'їзду й висловив надію, що з'їзд заложить міцну спілку народів для оборони гасла федералізму. Делегат Білоруської Центральної Ради Михайловський зазначив, що багато визначних синів Білої Руси, от як Косцюшко, Мікшевич, Достоевський, кидали її та йшли працювати до сусідів. Сьогодні, коли Білоруси почали організувати ся, сподіваємо ся, що Білорусь здобуде собі краще життя.

Четвертого дня засідань 24 вересня мав Ю. Гасевський (усд.) реферат про „Федерацію у зв'язку з теорією державного права“. Референт вияснив різницю між формами децентралізованої простої і децентралізованої складної держави, а також між федерацією і конфедерацією. В простій децентралізованій автономній державі частину прав влади дає центральна державна власть краєвим органам самоуправи, а в складній децентралізованій державі (федеративній) окремі краї, об'єднуючи ся, зрікають ся деякої частини своєї влади по взаємному договору й передають сю частину влади спільному центральному органу. Федерація (державна спілка) й конфедерація (спілка держав) далеко неоднакові форми державного об'єднання. Федерація уявляє з себе одну державу, при чім її складові частини мають також характер держав, об'єднаних для якоїсь мети в кількох відділах адміністративного апарату. Конфедерація не є єдиною державою, — се зв'язок держав, об'єднаних в інтересі військової оборони, але цілком незалежних одна від другої. Частини держав — членів конфедерації може утворити між собою спілку, а частини держав — членів федерації не має такого права.

Виходячи з того, що при федерації суверенні держави — члени наділяють деякими правами та властю центральної орган влади, референт показував, що унітарна держава (хочби будучи просто децентралізованою, з автономією країв) не може перетворити ся в федерацію актом центральної суверенної державної влади. Яких широких прав не надано-б окремим краям таким актом, все-таки се буде тільки автономія, а не федерація. Перетворити державу на федерацію — з погляду теорії державного права — можуть тільки суверенні самостійні народи. І правительство, хочби воно й хотіло, не має права декретувати федеративної республіки, — для сього воно повинно закликати народи й віддати в їхні руки сю справу. Народи Росії стали по знищенню царату під юридичним оглядом вільними та самостійними й тепер вони зовсім незалежно, не питаючи ся у центрального правительства, можуть виробити свої конституції, формувати ся в держави й по добрій волі приєднувати ся до майбутньої російської держави. Першим кроком на сім шляху повинно бути скликання Установчих Зборів кожної нації і кожного краю, котрі виявили-б свою суверенну волю. Тільки по таких краєвих Установчих Зборах можна говорити про скликання всеросійських Установчих Зборів. А до того часу уважає референт безграмотністю говорити про декретування сими всеросійськими Установчими Зборами федеративної республіки. Той факт, що на всеросійських Установчих Зборах будуть представники різних націй і країв, нічого не значить, бо всі вони будуть представниками одної держави,

а для декретування федеративної республіки повинні зібратися представники держав—членів майбутньої федерації. Так було й на Установчих Зборах північно-американської федерації,—там були не представники федерації, а представники окремих держав.

Яко другий референт до того самого пункту програми виступив представник Литовців проф. В о л ь д е м а р. У своїм рефераті він заперечив деякі тези реферату Ю. Гавеського, опираючі ся на тім, що сей реферат був побудований на теоретичних даних, а життє завше випереджує теорію. Через се саме проф. Вольдемар доказував, що та комісія для краєвих реформ, котру утворило тепер російське правительство, ні до чого, бо поки комісія буде збирати матеріали, життє втіче далеко вперед. Також радив референт не зафіксувати в основних законах майбутньої федерації того, що загальнодержавною мовою повинна бути російська, бо тепер сезовсім природне тому, що ніяка інша мова не була-б тепер придатна для міжнаціонального порозуміння в Росії, але по 30 літах життє може висунути наперед якусь іншу мову й тоді сей пункт в основнім законі буде тільки заваджати.

На тему „Федерація з точки погляду економіки“ виголосив реферат Б о р о х о в (жид. с.-д. р. Поалей Ціон). Він доказував фактами, що національний характер того або іншого народу й географічні умови кожного краю впливають так або інакше на розвиток різних галузей промисловости. Навіть в такій державі, як північно-американські Злучені Держави, де на всім просторі перемішало ся багато народів і де нема тих спеціальних обмежень для того чи іншого народу, які були в Росії, вони працюють переважно в одних галузях промисловости й не беруть ся до інших. Напр. Жиди мають в своїх руках мало не весь виріб готової одежі в Державах і тільки коло 8% працюють коло хліборобства; переважна часть гірництва в тих самих Державах знаходиться в руках Італійців і мало що не весь виріб спирту у Німців, а набої для гармат в останнім часі виробляють переважно Славяне. Референт підчеркнув заслуги українських економістів, котрі перші почали розроблювати економічне питання з національного та краєвого погляду й, покликуючи ся на праці сих економістів, показував, як централістичне господарювання російського правительства виснажувало окраїни Росії й найбільше Україну на користь центральних губерній, а зокрема Петрограду й Москви. Ріжними залізничними тарифами правительство примушувало везти хліб з України до лібавської пристани й приводило до занепаду такої близької й догідної української пристани, як Одеса. Централізм ставить окраїни у відношенню до центру в такі самі відносини експлуатованого й експлуататора, в яких звичайно бувають колонії у відношенню до метрополії. Але таким самим шкідливим, як централізм, уважає референт і крайній сепаратизм, котрий доводить до утворення зовсім відокремленої держави, бо такий сепаратизм на думку референта може привести до економічного занепаду. Закінчив референт закликом до всіх народів, аби вони організували ся під національним і економічним поглядом подібно до того, як зорганізувала ся Україна, та при помочи сього організування не допустили до економічної руйни своїх країв, а потім на економічнім ґрунті можна буде найкраще всім об'єднати ся.

П'ятий день нарад розпочав рефератом І. М а є в с ь к и й (у. с. р.). На його думку теорія федерації ще не дає відповіді на питання, яку компетенцію матимуть в федеративній державі центральні органи власти — з одного боку, а з другого, які повинні бути функції органів окремих частин федерації. Се питання треба розв'язати виключно з огляду на інтереси окремих народів Росії. Далі федерація яко надзвичайно гнучка форма державного ладу дає можливість надати тим центральним органам дуже широкий або дуже вузький обсяг компетенції. І тільки докладне виясненне інтересів усіх народів Росії і їх бажань дасть можливість розв'язати сю справу.

Борохов зупинив ся на тім, яку мову та в яким обсязі треба признати в федеральній державі за державну.

Не філологія, а політична історія дають критерій щодо сього, бо мова се органічний невідірваний елемент даної нації, органічно розвиваєть ся разом з нацією і є безпосередньою відбиткою життє народу. З політичної точки погляду дана мова буде самостійною мовою настільки, наскільки вона є знаряддем народу, що змагає до самостійного життє. Нема некультурних мов, а є тільки відсталі мови завдяки історичним обставинам. Розвиток народів іде тепер иншим темпом і, коли державна нація дійшла до буйного розвитку протягом століть, недержавні народи можуть дійти до того самого протягом десятка років. Одначе необхідна спільна державна мова й такою повинна бути великоруська мова. Інститут державної мови впливає з інтересів не тільки всієї держави, але й окремих народів. Але великоруська мова не повинна бути мовою навчання, суду і т. д. по всій Росії. На місцях повинна бути краєва мова — мова більшости населення, у відношенню до якого вона повинна обмежувати ся так, як державна обмежуєть ся у відношенню до країв. Державна мова се буде мова для інституцій, для внутрішньої канцелярської переписки і яко предмет обовязкового навчання.

Дальший бесідник др. Ш а п (Жид) спинив ся на конкретних засобах забезпечення прав національних меншостей. В авангарді, говорив він, творчої перебудови Росії на нових підвалинах стоїть героїчна в своїх зусиллях Україна. Федеративна нова Росія не повинна зупинити ся на краєвій автономії або обмежити ся територіяльно, бо нації і території не сходять ся. Там, де неможливо установаити кордону тої чи иншої нації, треба установаити національно-персональну автономію. Зїзд повинен постановити, щоб у кожному краю, кожній автономній одиниці дано всім націям можливість творити самостійні національно-персональні союзи. Таким союзам треба передати питання переселення, колонізації. Тоді Жиди шляхом еміграції можуть утворити в будуччині свій територіяльний центр, де самі будуть господарями власної долі. Гальмує перемогу революції й установаенне федерації народів великоруська частина демократії, яка й досі не стала на висоту свого положення. Ще й досі в особі своїх передових борців соціалдемократів вона уважає себе не за націю серед націй, а за державу серед націй. Ще міцна ідеологія: *L'état c'est moi* (Держава се я. Оплески). Коли великоруське населення позбудеть ся сеї психології, Росія буде в авангарді всесвітньої культури й творчости. Наша мета — запобігти навязуванню чужої волі якій би не було нації.

Сиркін (сіоніст) вказав на те, що гасло про єдину національну державу потерпіло банкрутство. Замість сього утворила ся державна нація. Вона поставила собі метою панування над усіма иншими народами. Тепер потрібно утворити не національну державу, а державу рівноправних націй. Для Жидів — поза можливістю своєї національної господарки — не може бути остаточної розв'язки національної проблеми. Тому Жиди бажать на будуче власної території.

Кушнір (Укр.) застановляв ся над тим, чи можлива реалізація принципів федеративного устрою, і полемізував з тими течіями російської демократії, які з сим не годять ся. Всі повинні дечим поступити ся. Не можна доводити принципу самоозначення до повного здійснення, бо інакше неможливо буде практично поладити інтереси різних народів. Домагав ся, щоб зїзд виділив з себе комісію, яка найшла-б шляхи до розмеження автономних територій на держави, бо се далеко важнійше ніж поділенне компетенції між федеральною властю.

Сьомого дня зїзду 27 вересня засідання розпочало ся відчитаннем привітів від подільського губерніяльного зїзду громадських інституцій, елісаветградських українських організації, другого курія українського запасного полку міста Чернигова й Українців—служачих пошти в Москві. По привітах забрав слово проф. В о л ь д е м а р (Лит.). Зупинив ся на майбутній мировій конференції і ролі в ній недержавних народів. Дипломатія се джерело всякого зла. Та

з другого боку дипломатія се міжнародній фактор, з яким ми всі мусимо рахувати ся. Вся наша істота проти того, щоб майбутній мир дала наша дипломатія, але не помилимо ся, коли скажемо, що й на сей раз дипломатія відіграє велику ролю. Безумовно той буде переможець на конференції, хто матиме найбільшу фізичну силу за своєю спиною. Перед націями стоїть питання, як попасти на ту майбутню конференцію. Треба домагатися, щоб державне представництво було разом і національним, себто держава має провести на конгрес з дорадчим голосом і представників недержавних націй. На мировій конференції очевидно не наступить остаточна розв'язка національного питання, але він певно відбудеться під національним прапором. Отже треба для захисту своїх інтересів іти шляхом систематичного тиснення на правительство. Національності можуть забезпечити свої інтереси тільки через існуюче правительство. Практично переводить ся та думка через утворення при тимчасовім правительстві окремої ради для національних справ.

Представник петроградської Ради національних соціалістичних партій Росії Штейн зупинив ся на організаційній роботі Ради й познайомив членів зїзду з платформою, яку прийняла Рада. Головний пункт сеї платформи такий: Рада підтримуватиме всяку форму національного самоозначення в разі, коли за сею формою висловить ся так або інакше демократія даної нації. Свою промову закінчив Штейн гарячим закликком допомогти Раді з місць потрібними робітниками.

Шекман (сіоніст) вказав на те, що розв'язка жидівського питання у всевітнім розмірі мусить іти під палестинським прапором, під знаком утворення національної автономії для Жидів на власній території. Др. Шац підчеркнув потребу не англійського або німецького, але всевітнього миру. Треба, щоб на мировий конгрес виділено не дипломатів, а повноправних представників народів. Далі полемізував др. Шац з сіоністом. Жидівський народ претендує не на Палестину, а на права в Палестині, Росії, Румунії і т. д. Конгрес мусить скасувати всі теперішні обмеження і забезпечити у всевітнім розмірі право на організацію по персональному принципу націй, які не мають власної території. Борохов (жид. с.-д.) не годив ся з проф. Вольдемаром, що на мировім конгресі гратиме виключну ролю багнет. Конгрес безумовно опиратиметь ся і на інтересах національностей. А сих інтересів не буде підпирати авторитет багнета. Та не зважаючи на се, недержавні народи не обмежуватимуть своїх вимог. Аст (Лит.) зазначив, що перед кождим народом, зацікавленим вислідом війни, стоїть завдання приготувати ся до майбутньої конференції. Зїзд національностей у Києві ледви чи може сказати останнє слово в сій справі, але може висловити бажання, щоб на конференції конче були репрезентовані всі народи. Др. Луценко обмежив ся відчитанням резолюції, яку запропонував зїздови.

За Україну!

(Марш).

За Україну!
З огнем завзяття
Рушаймо, браття,
Всі вперед!

Слушиний час
Кличе нас.
Ну-ж бо враз

Сповнять святій наказ!

За Україну,
За її долю,
За честь і волю,
За народ!

* * *

Ганебні пута
Ми вже порвали
І зруйнували
Царський трон!
Звід ярем
І з торем,
Де був мій,
Ми йдем на вільний світ!
За Україну,
За її долю,
За честь і волю,
За народ!

* * *

О Україно!
О Рідна Ненько!
Тобі вірньо
Присяжам:
Серця кров
І любов
Все Тобі

Віддати в боротьбі:
За Україну,
За її долю,
За честь і волю,
За народ!

* * *

Вперед же, браття!
Наш прапор має
І сонце сяє
Нам в очах!
Дружній тиск,
Зброї блиск,
Кари мій
І з ним свободний спів:
За Україну,
За її долю,
За честь і волю,
За народ!

(„Народня Воля“).

Микола Вороний.

Народе мій!

Нема рабів... і ржаві пута
Упали з брязкотом до ніг. —

Чого не мій

Зробити раб в ярмі поганім,
Те зробиш ти, о мій Титане,
Яког кат не перемі!

Так, чудо сталося! Ще не встигли
З високих гір сніги сповзти,

Як раптом ти

Розкрив свої стражденні груди,
Щоб бачив в них і Бог і люде

Горіння вищої мети.

Огонь, притрушений віками,
Від іскор мійву запалав

І тих, хто вкрав

Найбільшу цінність всенародною,
Святую волю, — всіх в безодню,
Ти сам, мій велетню, сказав.

І встала, як ранок, прекрасна й нова,
З пожежі кохана Україна;
Ніхто вже не скаже: „Вона не жива,
Ся бідна, убога руйна“,
Бо у відповідь мого народ закричить
І грізною хмарою встане...

Я вірю, я знаю, що вдріє розбить
Тебе вже не зможуть, Титане!

(„Народня Воля“).

Олена Журлива.

Холмська справа.

На Великдень сього 1917 р. одержав я від мого товариша по полоні і службі учителя Онуфрія Б., що зараз знаходить ся на роботі, ілюстровану листівку, в якій він писав: „Прочитай твою статтю »Про Холмщину« у Вістнику з приємністю“. Нині-ж одержав я від нього-ж ч. 917 газети „Wiedeński Kurjer Polski“, в якому є стаття „W sprawie Chełmszczyzny“, а під нею його власноручна дописка: „Ось що діється в Холмщині й що пишуть!“

Цікава в тійже газеті стаття „Chikago posiadłością polską“.

Вивід з сих обох статей такий, що до Польщі мають належати Холмщина, Волинь, Поділля і інші українські землі, одним словом „od morza do morza“, а мешканці-ж американського міста Чикаго мають виплатити панови Бурдзінському, нащадкови генерала Пулавського, один мільярд доларів, бо вони посідають ту землю, котру віддав Вашингтон генералови Пулавському за поміч против Англії.

Покликуючи ся на сю статтю, ми, Українці, повинні також заложити позов проти Польщі за ту українську підмогу, завдяки якій Польща виграла п'ятьсот літ тому „грунвальдську битву“ над Німцями. За сю підмогу в костюлах щоденно дзвонять по душам грунвальдських героїв, за православних героїв по православному, бо в один бік. (Се подеяв католицький ксьондз православному попови).

Та не дзвонення по наших душам хочемо, а тільки змоги вільно культурно розвивати ся, як розвивається під німецькою окупацією українське Підляшє.

Хочемо сказати панам Полякам словами нашого холмського поета Васька Ткача (вірш: „Привітання з Новим Роком“):

*„Дай же, Боже, щоб сей рік
Нам гостиниць добрий спік
Для нашої Холмщини,
Русинської сторони:*

*Щоб Варшава була там,
Де їй треба Полякам,
Щоб не лазила сюди
З своїм правом для біди.*

*Маги Польшу, маги Лодзь, —
Там собі, як хочеш „ходзь“,
А на нас ти не зарись
І на віки одченись!“*

Полонений Холмщак М. П.

Рід Терещенків.

Двадцятьвосьмилітній (?) російський міністер заграничних справ Терещенко се мабуть наймолодший з усіх міністрів, які коли будь завідували заграничними справами якоїсь великої держави. В сїм випадку впадає в очі не тільки факт незвичайної молодости наслідника Горчакова. Ще цікавіше й характеристичнійше для російських відносин походження Терещенка й генеза становища, яке здобула собі ціла його родина в Росії взагалі, а на Україні зокрема.

На арені життя появляють ся Терещенки дуже недавно, бо щойно п'ятьдесят літ тому. Походять вони з малого українського містечка — Глухова в чернігівській губернії. Сьогодні сей Глухів відзначається незвичайним не тільки в Росії комфортом. Бо має водопроводи, каналізацію, по королівськи випосажені шпиталі, знаменито улажені школи й захоронки для дітей, багатий захист для старців, міську бібліотеку, бруки, електричне освітлення, власну та-зівню і т. д. Все се повстало без участі міста виключно тільки за гроші — Терещенків, зокрема найстаршого з них Миколи.

Терещенки були селянами—кріпаками. А що три брати Терещенки: Микола, Хведір і Семен виступають уже

з початком сїмдесятих літ яко заможні люде, які займають ся промислом, а кріпацтво скасовано в Росії щойно в 1861 р., тому треба думати, що батько тих трьох братів Терещенків Артемій викупив ся просто з кріпацтва, як се було в звичаю під кінець кріпацького періоду, й лишив ще синам значне майно.

Всі три брати Терещенки ходили ще самі за плугом, чим гордив ся все особливо найстарший Микола навіть тоді, коли мав уже титул ексцеленції або „високопревосходітельства“ для того, щоб, як говорив, молоді Терещенки не занадто задирали носи... Той самий Микола не змінив до кінця життя своєї селянської одіжки, але яко високий достойник ходив у селянській свиті, не говорив инакше, як по українськи, а свого імени не дав переробити з українського Миколи на російського Николая.

По смерті батька всі три брати перенесли ся до міста яко дрібні промисловці й купці. Вроджена Українцям проворність, скромність, пильність і щастє зложили ся на те, що три брати вже незабаром могли заложити поважну „фірму Терещенків“, котра займала ся торговим посередництвом, головню працювала в цукровництві. Рівночасно кожидий з братів, потураючи своему нахилови до землі, складав осягнені з оборотів фірми зиски й ошадности не в банках, але в землі. По скасуванню кріпацтва російська шляхта почала дуже банкрутувати, не вмючи знайти зиску в господарстві, веденім на засаді вільнонаємної праці. Земля подешевїла. А Микола Терещенко мав особливу відвагу купувати навіть найбільші добра й адмініструвати ними особисто. Польське повстання і його політичні наслідки викинули також великі простори землі на грошевий ринок. Найкращі й найбільші з проданих тоді польських маєтків на Україні перейшли в руки Терещенків.

По кільканадцятьох літах спільної праці брати розійшли ся. Найстарший Микола, оженений з глухівською селянкою, осїв у Києві, молодший Хведір, оженений з панєю з „інтелігенції“, поселив ся в Москві, а наймолодший Семен в Харкові. Семен був дуже чесною і добросердною людиною з відкритими руками, добрим серцем. Одначе мав непоборну слабість до жінок і вина... Старші браття перестерігали його перед легкодушними вибриками та щоб не перекидав ся на пана. Ті, що докладно знають історію дому Терещенків, оповідають, що сї перестороги посунули ся так далеко, що раз затагнули брати Семена, тоді вже сороклітнього муцину, до затишної стодоли й там спільними силами добре зіпнали його батогами, бажаючи сим старим і випробованим способом навчити його штуки панування грошей та не волочити ся з бабами. Але й сей геройський спосіб зостав ся без наслідку. Непоправний Семен віддавав ся далі дуже сильно Бакхови й Венері, що остаточно мало той наслідок, що брати викинули його зі спілки, полишаючи йому тільки скромну участь у своїй первісно спільній фірмі. Одначе ся участь не давала Семенови ні тисячної часті того, що приносив двом іншим браттям їх приватний маєток.

Хоч другий брат Хведір не мав нахилів Семена, не був щасливий. Його женячка з панєю з „інтелігенції“ не показала ся щасливою. Жінка покинула мужа на засаді розводу. Вкінці старий уже Хведір вернув з Москви до Києва, де його брат Микола сидів без перерви. Одначе його женячка, хоч нещаслива, мала той наслідок, що Хведір уцивілізував ся і зніжнів, набрав смаку й артистичних аспірацій. Показало ся се найбільше в тім, що радо купував фальшивих Рембрандів і Ван Діків, коли його старший брат задовольав ся скромнішими, але правдивими Репінами, Айвазовськими, Малявінами і т. д. Побут в Москві коштував Хведора багато грошей і часу. А хоч він також мав дуже великий маєток, не йшов сей маєток в ніяке порівнянне з величезним просто багацтвом непохитного в своїх смарованих дьогтем чоботах і козушку Миколи Терещенка.

Непоправний гуляка Семен умер розмірно убогий. Але його діти слїдом за батьком не вдали ся в рід Терещенків і замість робити гроші — почали для відміни вияв-

ляти артистичні нахили. Один став актором, другий музикантом. І сям робом усунули ся поза горизонт справжніх Терещенків. Хведір переплатив свій невилічений нахил до інтелігенції ще раз новою женячкою. Сям разом вибрав собі немолоду вже вдову по якимсь високім уряднику київської губернії. Діти з сього супружя були ще малі, коли старий уже Хведір умер, а непотішна в жалю удова забажала заспокоїти тепер всі свої шляхетські амбіції, котрих не могла досі заспокоїти. Але коли роля великої пані в Києві показала ся дуже невдячною, а зусильні заходи, щоб здобути становище на царськім дворі, скінчили ся також повним фяском, амбітна Терещенкова винесла ся wraz з дітьми до Берліна. Тут наслідком взаємин з російською амбасадю представлено її на цісарськім дворі й вона, осягнувши вкінці ціль своїх мрій, щоб бодай раз бути на салюнах, як не царя, то бодай цісаря, виїхала потім до Бяріц, де живе досі.

Отже властиву династію Терещенків заложив, як легко можна догадати ся, найстарший брат Микола. Обох своїх синів, Івана й Олександра, післав на університет. Військову службу велів їм відбувати в однім з найаристократичніших гвардійських полків, де й отримали вони офіцерські ранги. Потім приказав Терещенко синам вернути до Києва, де увів їх в курсе своїх інтересів і агенд. — Але ніколи не дав їм самостійного становища, будучи сам до останнього віддиху шефом, але також і першим робітником своєї величезної фірми. В міру, як зростав маєток Терещенка, зростала також його щедрість і жертволюбивість на публичні цілі й на цілі загального добра. З боку уряду сипали ся на нього достоїнства й почеси, увінчані вкінці дідичним дворянством і гідністю дійсного тайного радника з титулом „високопревосходительство“.

Найстарший син Миколи Іван, з природи скромний і мрійний, у постійній, навіть несвідомій самовласти батька, не дійшов ніколи до повного розвитку таланту. Він і його молодший брат становлять найкращі партії на цілій Україні. Все перед ними відкрите. Доступна для них кожда родина, кожда красота, кожда гідність. Цілими роками вичікує російська суспільність з замкненим віддыхом, на кого впаде вибір синів мільярдера вже Миколи, який все ще незмучено працює над збільшенням величезного маєтку. І дійсно сей вибір падає і приносить найбільшу несподіванку цілій Росії. На здивованне власного батька Іван заручується ся одного дня з одинокою донькою генерала Саранчева, шефа київської інтендантури. Був то час, коли за пальму першенства, щодо перекуности й безсовісности, бороли ся з собою управа державних залізниць і — інтендантура. Але Росія не була б Росією, якби в ній не діяли ся дивні й незрозумілі річі. Такою дивною річю був старий Саранчев, котрий яко шеф інтендантури був зовсім неперекупний, не зважаючи на особисте убожество... Донька сього генерала, наречена Івана Терещенка, була глибоким жіночим характером, а син відзначав ся незвичайно живою інтелігенцією і приналежністю до крайньої — політичної лівиці...

По весіллі Іван випровадив ся з батьківського дому до свого власного та створив тут справжнє огнище штуки й науки. Під впливом жінки Великоросіянки поширив ся політичний погляд Івана з чисто локального українського на російсько-ліберальний. Пані Терещенкова має вплив на старого Терещенка та є на найкращій дорозі опанувати старого, коли нараз, мов грим з ясного неба, спадає на цілу родину страшна катастрофа. А саме шурина Івана, молодий Саранчев, дістає кару досмертної каторги за доказану йому участь у заговорі на житте царя Олександра III в катастрофі під Бірками. Батько, старий генерал Саранчев, мусть усунути ся в домову тишину. — Над фірмою Івана Терещенка зависло вороже підозрінне „неблагонадійности“. Навіть старий Терещенко мусть уважати на себе.

Але незабаром показуєт ся, що буря переходить боком. Старий Терещенко одержує ордер св. Анни першої класи з шарфою і звіздою. Молодого Саранчева уласкавлює

царь. Знову минають літа. Терещенків дім переходить на платформу строгого консерватизму. Навіть давній заговорник Саранчев, що за гроші свого шурина фінансував трудне підприємство під Бірками задля убиття царя, стає тепер прокуратором держави в однім зі сибірських міст, розвиваючи на сім становищі дуже чорносотенну діяльність. Явище також типово-російське. Старий Терещенко переминює тимчасом свій дім уже в правдиву династію. Закладає кілька майоратів для внуків і доньок. Робить кілька величезних фундацій і ще більші інтереси.

Та саме, коли звізда Терещенків світить найяснійше, горизонт знову затагаєт ся хмарами. Іван Терещенко не тільки западає на здоровлю, але також і його ум починає щораз більше огортати невилічена меланхолія. На ніщо не придають ся найкоштовніші ліки, найперші лікарі, спроваджені з Німеччини, Франції, Англії, навіть Америки. Спадкоємець сімсот мільонів рублів умирає на руках тих „чудотворців“...

По смерті мужа пані Іванова віддаєт ся ціла вихованню одинокого сина. Се вихованне молодого, ніжного хлопця переходить все, що можна видумати щодо старанности й піклування. Зі страху перед заразливими хворобами хлопець не ходить до публичних шкіл. Меблюванням його голови займають ся найславніші педагогі. Навіть уже на університетські виклади не ходить інакше молода галузь Терещенків, як тільки в товаристві свого англійського гувернера, котрий має берегти його перед спокусами, як жінок, так і політики. На революційний рік 1905 припадає його повнолітність. Випущений вкінці зпід опіки матери й легіону гувернерів і вихователів, молодий Терещенко бажає наситити ся життем. Його величезне багатство відкриває перед ним усі таємні принади життя. Молодий Терещенко студіює його основно та швидко, бо вже пробуджуєт ся в нім реалістичний змисл Терещенків, що з обіймів найдорозших жінок і з найбільше вишуканих кабінетів пхає його до варстату реальної праці та в обійми політики бодай нефантастичної, але реальної, зрівноваженої, відповідаючої назвищу й багатству Терещенків — у партії октябристів. Між тими великими російськими промисловцями, що зміряють до переміни царської Росії на новочасну, правову, капіталістичну, промислову монархію, здобуває Терещенко диплом політика. Сьогорічний мартовий вибух застає його вже готовим політичним діячем. Тому й нова Росія без вагання віддає йому найтрудніші ресерти, найперше фінанси, а пізнійше — заграничні справи. Внук глухівського селянина Михайло Іванович Терещенко тримає тепер в руках керму корабля найбільшої держави на світі і то в часі, коли будова сеї держави улягла таким нагальним і глибоким перемінам. (За „Vossische Zeitung“).

Політичний огляд.

Німецький парламент відрочив свої засідання, бо вибухло значне непорозумінне між міністерством і парламентарною більшістю. Непорозумінне має свою причину в тім, що більшість парламенту бажає зараз мира на основі порозуміння. Військові генерали рад-б воювати, аж доки не покорають ворогів і не подиктують умов мира. По їх боці стоїть велика буржуазія, промисловці й великі рільники, юнкри. Для сеї цілі основано нову „партію рідного краю“, про котру вже була у нас згадка. Канцлер Міхаеліс хилить ся радше до тих, що хотять війни, анексії, відшкодування. Ясна річ, що найсильніші противники сеї політики — то соціалдемократи, особливо незалежна соціалдемократична партія з Газе на чолі.

Правительство постановило задати сій партії смертний удар і виступило проти неї з обвинуваченням, будім-то її провідники брали участь в бунті німецьких моряків. Сей бунт проявив ся ще в серпні, а скінчив ся насильним утихомирением і смертною карою для провідників, а 200 літ тюрми для учасників. Державний секретарь флоту Капелс обвину-

ватив у парламенті партію незалежних соціалдемократів у тім, будім-то вона пошпирала сей бунт. Правительство рахувало на те, що тим убе політично партію. Але перерахувалося! Більшість парламенту стала в обороні незалежних соціалдемократів, а накинула ся на правительство, що підносить проти послів такі тяжкі закиди, а не має на се ніяких доказів. За велику політичну помилку взято правительству й се, що публично заговорило про невдатну спробу бунту, бо досі про се ніхто не знав, а тепер порозумінне буде рахувати на такий справдішній бунт і ствердне у постанові воювати доти, доки в Німеччині не вибухне революція.

Більшість парламенту жадає, щоб правительство, що робить такі гіркі промахи, уступило. Але в Німеччині нема парламентарного правління і правительство уступає не тоді, коли хоче парламент, а тільки тоді, як захоче цїсарь. Через непорозумінне між парламентом і правительством парламент не може радити. Канцлер Міхаеліс рад би вкупити ся в ласку парламентарної більшости й готов посвятити міністра фльоти Капелле і заступника канцлера Гельферіха, але більшість домагаєть уступлення всіх трьох, передо всім самого канцлера Міхаеліса.

В сих днях відбув ся конгрес німецької соціалдемократії. Конгрес признав, що політика т. зв. більшости в партії під проводом Шайдемана була добра, ухвалив партійній управі довіре і полишив її ухвалювати, чи дальше має голосувати за воєнними кредитами, чи проти них. Користаючи з сього, управа партії заявила, що як теперішнє правительство не уступить, партійні послі голосуватимуть проти кредитів. Надто й конгрес одностайно ухвалив домагання, щоб канцлер Міхаеліс уступив. Конгрес ухвалив зазив, щоб усі німецькі соціалдемократи злучили ся назад в одну партію. Незалежна соціалдемократія не брала участі в конгресі.

Німецький секретарь заграничної політики Кільман заявив у своїй промові, що одинокою перешкодою мира є тепер бажання Франції дістати назад Ельзас і Льотарингію. Інші спірні справи можна полагодити при мирових переговорах на основі порозуміння, тільки щодо Ельзасу й Льотарингії не може бути ніякого торгу, бо се споконвіку німецька земля і Німеччина не відступить ні клаптика своїх країв. Як Франція зречеть ся своїх несправедливих претенсій до тих країв, можна зараз зачинати мирові переговори.

Ледви сі слова Кільмана розбігли ся в світ по телеграфічнім дроті, політики порозуміння виступили зі своїми заявами. Перший заговорив бувший президент англійських міністрів Асквіт. Він сказав, що порозумінне мусить відкинути заяву Кільмана й воювати дальше, аж Франція дістане Ельзас і Льотарингію, Румунія всі румунські землі Угорщини, Сербія всі сербські землі Австрії й Угорщини, а Італія Тріест і австрійські краї, заселені Італійцями—одним словом, доки на місце Німеччини й Австро-Угорщини не повстануть окремі національні держави.

Слідом за Асквітом пішов Вільсон і заявив, що Америка не може згодити ся з предложенням Кільмана, бо вона на се пішла у війну, щоб забрати Німеччині Ельзас і Льотарингію, бо сі два краї в руках Німеччини означають перемогу Німеччини над культурним світом, означають панування пруського мілітаризму та здавлення демократії. Тому Америка буде так довго воювати, аж пруський мілітаризм упаде, а демократія вийде з тріумфом.

По сих заявах Асквіта й Вільсона черга прийшла на французького президента міністрів Пенльве. Він проголосив світові, що Ельзас і Льотарингія се для Франції питання життя і смерті. Доки Франція не дістане сих земель, доти не може бути мови про кінець війни. Виходило-б з отсих заяв, що ціла страшна війна ведеть ся за два маленькі краї Ельзас і Льотарингію! Але чи се справді так? Рішучо ні! Пригадаймо собі, що до заяви Кільмана, з котрої ясно виходить, що Німеччина готова сповнити бажання порозуміння щодо Бельгії, Англія висувала саме сю Бельгію як причину

дальшого тривання війни. По заяві Кільмана ся причина очевидно відпала. Шож Англія робить? Повинна-б сказати: ну, то мирим ся. Ба! А вона замість Бельгії висуває тепер Ельзас і Льотарингію. Здаєть ся, що якби Німеччина відступила навіть Ельзас і Льотарингію, Англія вишукала-б собі якусь нову умову, що була-б для Німеччини ще більше неможлива до сповнення. Ясно, що Англії не ходило про Бельгію, не ходило про Ельзас і Льотарингію, — а про покорення і таке ослаблення Німеччини, щоб на будуче не потребувала боятися її суперництва у світовій заморській торгівлі. Старий розпаношений англійський імперіалізм хоче з кітками зісти молодий німецький імперіалізм.

Апетит добрий! Можна-б побажати смачного! але чому через се цілий світ має купати ся в крові? Нехай би собі англійські й німецькі фабриканти й капіталісти виривали зуби, але за що кладуть голови діти пролетаріату цілого світа? Защо зокрема тут кров українського народу?! І доки се буде?! Відповідь тільки одна і ясна! Доки робочі маси всіх націй не прозріють, не візьмуть в свої мозолисті руки справи мира й не протягнуть своєї, колись в праці затверділої, тепер проти їх волі кровю окипілої долоні понад голови буржуазії, генералів і дипломатів до вічної, братньої, вирозумілої згоди! Се мусить зрозуміти та зробити пролетаріат воюючих держав, — „А поки-що течуть ріки, кривавії ріки“!..

В міру того, як у суспільностей воюючих держав змагання до мира стає сильніше й загальніше (особливо в Росії), дипломати порозуміння цькують народи проти себе ніби собак і то видуманими історіями. Недавно тому пущено між російську суспільність видумку, будім-то осередні держави предложили західним державам порозуміння: мирим ся на кошт Росії! Російські політики повірили, російська преса вдарила на тривогу, а Керенський дякував на московським зїзді західним союзникам за се, що будім-то вони у благороднім обуренню відкинули такі предложення осередніх держав.

Французький міністер Рібо подумав собі: удало ся піддурити Росію, настроїти її ще більше ворожо до осередніх держав, а прихильно та вдячно до нас, чому не зробити сього також з іншими союзниками? Як подумав, так зробив! На засіданню французького парламенту сказав: „Німеччина веліла посередникам шепнути нам до вуха, що за ціну окремого мира готова відступити Франції Ельзас і Льотарингію, але ми з погордою відкинули ся спокую до зради наших союзників“. Гадав, що сим способом здобуде собі відразу вдячність Англії, Італії, Росії, Америки і т. д. Але тепер скінчило ся не так, як з Росією і Керенським. Поредо всім в парламенті вибухла буча. Соціалісти зажадали тайного засідання. Що і як там говорено, не знати.

Соціалісти жадали дальше уступлення правительства й аж тоді шило вилізло з мішка: президент міністрів Пенльве заявив прилюдно в парламенті, що Франція не була досі в таким положенню, щоб потребувала відкидати предложення Німеччини щодо окремого мира. Іншими словами: все те, що сказав Рібо, проста видумка, ні слова правди. Отже замість вдячності всіх союзників Франція почула: страхи на Ляхи, а ви, пане Рібо, не брешіть!

В австрійським парламенті вела ся минулого тижня бюджетова дебата. Трохи не всі бесідники нарікали на Угорщину за се, що вона за мало засобів поживи доставляє Австрії, а за доставлені велить собі платити нечувані ціни. Через се населення Австрії терпить далеко більший недостаток ніж Угорщина, а угорські витворці засобів поживи накопчують мільонові зарібки.

Як треба булс надїяти ся, Коло Польське погодило ся з президентом міністрів д-ром Зайдлером і голосує за бюджетом. Бесідник Кола Гломбінський заявив, що сього зближення Поляків до правительства не можна так розуміти, будім-то Поляки зрікають ся домагання, щоб усі польські

землі були зєдинені в самостійній Польщі. Се питання є інтернаціонального значіння і має бути розв'язане на міжнароднім європейським, чи світовім конгресі. Поки-що Поляки погодили ся з правительством, бо воно обіцяло сповнити польські домагання щодо повернення в Галичині таких політичних відносин, які були там перед війною (розумій: панування Поляків над Українцями) та щодо господарської відбудови Галичини. З властивою польським політикам перфідією запевняв, що Поляки не змагають до гноблення Українців, противно готові дати їм права. (Які?!). Польське Коло дає так само про Східну Галичину, як про Західну, бо Східна Галичина для Поляків тільки географічне, а не політичне поняття, а Львів є так само польський, як Краків(!).

Від Української Парляментарної Репрезентації говорив др. Окуневський. Він вказав на се, що і теперішнє правительство не хоче сповнити тих домагань українського народу, які забезпечували б свободне існування сьому народови в межах Австрії. Правительство далі йде на поводах Польського Кола й ані кроку не зробить в українській справі без дозволу Поляків. Навіть запевнення, що українські землі не будуть прилучені до майбутньої Польщі, правительство не хоче дати Українцям. Тепер правительство зробило свіжий пакт з Поляками й видає українську часть Галичини Полякам. Вертають передвоєнні часи нехтування прав українського народу в Галичині. Не зважаючи на жертви, які Українці понесли для держави, держава не дає їм можности свобідного політичного й господарського розвитку, — тому українські послі голосуватимуть проти бюджету.

В. Темницький.

Північно-західна Україна.

(Продовження)*.

6. Промисл**.

Північно-західна Україна дуже бідна мінеральними засобами. Продуктів, які грають передову ролу у великім фабричнім промислі, тут або зовсім нема або є тільки в невеликій кількості, як от клади камінного вугля в крем'янецькій повіті волинської губернії. Залізні руди, бурій залізняк і болотна руда, що попадають ся на Полісся і денаде в крем'янецькій і ровенській повіті волинської губернії, мають багато фосфору й через те мало придатні до виділки заліза. З інших мінеральних багатств заслуговують на більшу увагу Граніт і базальт в ровенській повіті понад Гориню, пісковець і жорновий камінь в ровенській, дубенській повіті та в Холмщині, мармор в крем'янецькій повіті понад Збручем та антар, що більшими куснями до $\frac{3}{4}$ кг. попадаєть ся коло села Домбровиць ровенського повіту. Зустрічають ся також верстви глини, ліпшої якості в крем'янецькій і острозькій повіті, вапна, крейди й торфу; верстви торфу доходять на Полісся до грубости 6 метрів, але з огляду на багатство лісів не мають великого значіння.

Таким чином вже природа не дала нашій області умов для розвитку великого фабричного промислу. Статистика зайнять з 1897 р. виказує, що на 1000 душ населення займало ся промислом: у городненській губернії 113, минській 89, волинській 82, люблинській 103, сідлецькій 105. Сі числа дещо вищі ніж у Галичині, де в 1900 р. тільки 88 людей на 1000 працювало в промислі, але далеко нижчі ніж напр. в Польщі (154 на 1000), не згадуючи вже про такі промислові краї, як Шлеск або Саксонія, де ціла половина населення живе з промислу. Але й зі сих 10% промислового населення, яке виказує статистика, головна частина зайнята дрібними й домашніми промислами, ріжними ремеслами, котрі не все дають робітникам повне утримання та примушують їх часто хапати ся і за інші заняття.

* Пор. чч. 142, 143, 145, 148, 149, 161 і 165.

** Література. Крім названих: Министерство торговли и промышленности; Торговля и промышленность европейской России по районам.

Починаємо від дрібного промислу. Безперечно найширше на північно-західній Україні розповсюджений промисл виробів з дерева починає останніми часами підупадати. Головна маса ремісників виробляє тільки дрібну кількість товару, обчислену не на вивіз на більші ринки, тільки на задоволення місцевого населення, котре платить дуже низькі ціни. З піднесенням ціни на дерево сей промисл стає щораз менше полатний і його занедбують. З поодиноких родів виробів з дерева чимале значіння має стельмаший промисл, виріб возів, візків, саней, коліс і т. ин. Він розвинений у константинівській і грубешівській повіті холмської губернії, в острозькій і крем'янецькій волинської, але особливо на Підляшю в околицях Більська, в Пинщині, а славить ся ним село Дорогоща острозького повіту волинської губ. Більше принагідним промислом є боднарство: виріб бочок, цебриків, балій і т. ин., котрим займають ся здебільша тільки в хвилях вільних від польових робіт, себто пізною осінню і зимою. Воно розвинене в крем'янецькій повіті волинської губ., в околиці Бідовіжи Городненщини, в константинівській, холмській і володавській повітах холмської губ. З токарства більше розвинений тільки виріб деревляної столової та кухонної посуду й веретен яко річей, котрих населення загално уживає. Славлять ся ними виробами більський повіт городненської губ. й крем'янецький волинської. Теслярство поширене більш-менш однаково на цілу територію, хоча здебільша яко побічне заняття попри рільництво; столярство обмежене на міста й містечка та мало розвинене. Дрібне локальне значіння мають: виріб Гонт, решіт, сит і плетені лаптів і рогож з лика липової кори; тими останніми виробами славить ся особливо Полісся. На Полісся, а також у крем'янецькій повіті волинської губ. і в ріжних повітах Холмщини вилітають кошики з лози. Із промислів хемічної перерібки дерева поширений виріб смоли та дьогтю всюди, де находять ся більші простори соснових лісів.

Із групи промислів перерібки металів поширені тільки ковальство та слюсарство. Майже нема села, котре не мало би свого ковала для ковання коней і направи рільничих снастей. Більше вишколені ковалі виробляють топори, ножі, заступи, подекуди й рільниче знарядде, як плуги, борони і т. ин.

З промислів перерібки мінеральних субстанцій на північно-західній Україні найкраще заступлене гончарство. Воно існує всюди, де тільки є потрібні для нього верстви глини. Так напр. в холмській губ., особливо в повітах грубешівській і томашівській; на Волині славить ся ним Вишневецька волость в крем'янецькій і Залибівка в дубенській повіті; на Полісся село Любашів; в містечку Городні в Пинщині займаєть ся гончарством 200 родин, котрі заробляють більше ніж 3500 рублів річно. В тихже самих областях зустрічаємо цегольництво. Камінярство з недостачі потрібного матеріалу обмежене тільки на острозькій і крем'янецькій повіті Волині, де здебільша витісують нагробні пам'ятники.

Перерібка звіринних продуктів дає почин окремій групі промислів. Тут на передове місце висуваєть ся кожемяцтво, що займаєть ся головно виправленням овечих шкір, потрібних населенню на кожухи. Воно більше розвинене в повітах більській, володавській і білгорайській холмської губ. і в крем'янецькій повіті волинської губ. На Волині околичну славу мають кожемяки з Боремлі й Берестечка дубенського повіту, з Горохова володимирського повіту й Мацьови ковельського повіту. Шевці, як ковалі, бувають по всіх селах, але їхнє ремесло належить до найменше полатних; вони здебільша не виробляють товару на риночний збут, тільки на задоволення.

Перерібка волокнистих субстанцій заступлена тканням полотна й виробом сукна. Сирих продуктів доставляє місцеве рільництво й годівля овець. Управа льну й конопель, як ми бачили, поширена майже рівномірно на цілім просторі північно-західної України й дає всюди спримогу розвинути ся ткацтву. Тільки ткацтво мало де займає виключне заняття; ним здебільша займають ся жінки по вечерам і досвідам, в ча-

сі, вільним від господарських робіт, і виробляють тільки для домашніх потреб. Виріб на продаж витісняє фабрична продукція; він зустрічається в більших розмірах поруч з виробом шнурів і лив тільки ще в Білокриниці та Радивиліві крем'янецького повіту волинської губ. і в томашівському пов. холмської губ. Більше цїхи промислу має виріб сукна з вовни овець. Ним займають ся вже фахові ткачі й перебирають вовну від замовляючих, рідше скуповують її і виткане сукно вивозять на ярмарки. Виріб сукна на більшу скалку тісно звязаний з інтенсивнішим плеканням овець, проте він проявляє ся головню в південній частині холмської губ. і в південній Волині. Особливо розвинена ся галузь промислу в Мізочі дубенського та в Рожиці луцького повіту; в тій останній місцевості виробляють вовняних тканин на суму 20.000 руб. річно. Вишгородка крем'янецького пов. славить ся виробом килимів. Краветво заступлене тільки по містечках і більших селах; займають ся ним здебільша Жиди, виготовляючи одержу на замовлення.

Як окремих рід домашнього промислу треба згадати ви-плітання панамських соломяних капелюхів, поширене в цїлій південній Холмщині.

Ми вже вище згадали, що фабричний промисл на північно-західній Україні дуже незначний. Статистичний виказ російського міністерства торгівлі та промислу, ділячи європейську Росію на промислово-торговельні полоси, зараховує головню часть нашої території до „поліської полоси“, котра охоплює простір від Буга по горішній Дніпро, від Поділя по верхівя Німану. Щодо розвитку фабричного промислу — ся полоса займає останнє місце між усіма іншими полосами європейської Росії, але вона характеристична тим, що промисл звернений тут майже виключно на перерібку місцевих сирих продуктів. Через те має тут рішучу перевагу перерібка продуктів лісоводства й хліборобства, причім розвиток фабрик в різних частинах полоси характеризує їхнє економічне життє. Всі інші галузи промислу грають тут зовсім мізерну ролю. Холмщина й Берестейщина причислені до „привіслянської полоси“ зі сильно розвиненим промислом, південно-східна пасмуга Волині (крем'янецький і острозький повіт) причислена до „південно-західної рілничо-промислової полоси“.

Переходячи до подрібного розгляду фабричного промислу, мусимо зазначити, що як для оцінки промислової продукції важні абсолютні числа, так фабричний промисл нерозділений рівномірно на всі части губерній, а залюбки скуплюється в поодиноких частинах, т. зв. промислових осередках. Дати „Статистического ежегодника“ за 1910 р. були для нас непридатні, бо вони подають дані тільки про цїлі губернії. Тому ми мусіли послугувати ся даними міністерства торгівлі та промислу за 1900 р., де взято під увагу також поодинокі повіти й райони й се дало нам спромугу зовсім докладно виділити північно-західну Україну споміж областей, які до неї не належать.

Для пояснення таблиць, котрі низше наводимо, подаємо схему поділу промислу, якої думаємо тримати ся. В рубрику I вчислена перерібка хліборобських харчових продуктів, рости-них; як мука, цукор, олій, продукти садівництва й городництва, нашітки, тютюн, паша — та звірних — мяса, риби і т. ин. Рубрика II обіймає звірні нехарчові продукти, як шкіру, кости, піре, роги, свічки, мило, віск; рубрика III лісові промисли й виробу з дерева; рубрика IV викопку мінералів і металів і їхню перерібку; рубрика V перерібку волокнистих субстанцій — вовни, льну, конопель і т. ин.; рубрика VI хемічні продукції — виріб чорнила, пасти, мази, аптичних товарів, штучних навозів, красок, косметиків, нафти, газу, сірників, паперу, гуми і т. ин. Всі інші промислові підприємства, котрі не входять в жадну з вчислених груп, зібрані в рубриці VII.

В поодиноких областях північно-західної України промислова діяльність представляється ся ось як:

А. Підляше (південна частина городненської губ.).

Повіти	I	II	III	VI	V	VI	VII	Разом
Більський								
число підприємств	15	2	4	5	5	—	—	31
річн. продук. в тис. руб.	157	35	168	56	212	—	—	628
відсоток продукц.	25.0%	5.6%	26.8%	8.9%	33.7%			

Берестейський

число підприємств	17	5	10	9	—	8	4	53
річн. продук. в тис. руб.	239	140	240	352	—	224	23	1218
відсоток продукц.	19.5%	11.5%	19.6%	28.8%		18.8%	1.8%	

Кобринський

число підприємств	18	—	2	—	1	4	—	25
річ. прод. в тис. руб.	226	—	48	—	0	54	—	328
відсоток продукц.	68.9%		14.6%		0%	16.5%		

Разом чис. підпр.	50	7	16	14	6	12	4	109
річ. прод. в тис. руб.	622	175	456	408	212	278	23	2174
відсоток прод.	28.5%	8.5%	20.9%	19.0%	9.8%	12.3%	1.0%	

Зі сього слідно, що під оглядом промислу Підляше не представляє одноцільної території. Ми вже поперед згадали, що статистичний виказ російського міністерства торгівлі й промислу причислює головню частину Берестейщини до „привіслянської полоси“, більський і кобринський повіти до „поліської полоси“. Ріжниця лежить не тільки в тім, що Берестейщина продукцією своїх промислових підприємств значно перевищає продукцію обох других повітів разом, але й в розділі підприємств на категорії. В більському повіті на чисто рілничий промисл (руб. I і V) та на лісовий (руб. III) приходиться 85.5%, в кобринському 82.5% цілої продукції; в Берестейщині на першій місці стоїть перерібка мінералів і металів (28.8% продукції), а рілничий й лісовий промисли дають разом тільки 39.1% загальної продукції. Також виріб хемічних продуктів (18.8%) грає в Берестейщині передову ролю. Все те вказує, що тут маємо діло з вищим ступнем промислового розвитку ніж у сусідніх повітах.

Б. Полісе (південно-західна частина минської губ.).

Повіти	I	II	III	IV	V	VI	VII	Разом
Пинський ч. п.	35	4	36	4	1	2	7	89
річ. прод. в тис. руб.	554	295	562	361	162	374	82	2390
відсоток продукц.	23.2%	12.4%	23.5%	15.1%	6.8%	15.6%	3.4%	

Пинщина, як бачимо, висотою річної продукції перевищає всі три повіти Підляша разом взяті. І тут рілничий й лісовий промисли висувують ся на передове місце, хоч не так виключно, як у Більщині й Кобринщині. Головні позиції продукції I-ої рубрики дають тискальні олію (151 тис. руб.), гуральні й рафінерії спирту (150 тис. руб.), фабрики тютюну (поверх 100 тис. руб.); далі броварі, млини й медоварні. На продукцію II-ої групи складають ся: одна фабрика стеаринових виробів (275 тис. руб. річної прод.) і три фабрики шкіри (20 тис. руб.). В IV групу входять фабрика цвяхів (201 тис. руб.), вартат суден (133 тис. руб.), фабрика рілничих знарядів з литого заліза (23 тис. руб.) і парова цегольня (4 тис. руб.). V-а група обіймає фабрики сукна, до VI-ої групи належить велика фабрика сірників (370 тис. руб.) і фабрика туюк (4 тис. руб.). Головна частина всіх тих підприємств, а саме 33 підприємств з 1246 тис. руб. річної продукції, знаходиться в самім Пинську, що таким чином являється ся промисловим центром західного Поліся.

В. Холмщина.

Повіти	I	II	III	IV	V	VI	VII	Разом
Холмський								
число підприємств	19	—	2	6	1	1	3	32
річ. прод. в тис. руб.	1185	—	42	390	18	12	56	1703
відсоток продукц.	69.6%		2.4%	22.9%	1.1%	0.7%	3.3%	

Білгородський

число підприємств	8	—	—	—	—	1	1	10
річ. прод. в тис. руб.	48	—	—	—	—	5	8	61
відсоток продукц.	78.7%					8.2%	13.1%	

Більський

число підприємств	12	—	5	1	2	2	—	22
річ. прод. в тис. руб.	140	—	134	7	4	12	—	297
відсоток продукц.	47.1%		45.2%	2.4%	1.3%	4.0%		

Володавський

число підприємств	19	—	3	1	—	1	—	24
річ. прод. в тис. руб.	234	—	85	43	—	2	—	364
відсоток продукц.	64.3%		23.3%	11.8%		0.6%		

Грубешівський

число підприємств	21	—	1	2	—	—	1	25
річ. прод. в тис. руб.	2494	—	8	10	—	—	8	2520
відсоток продукц.	98.9%		0.3%	0.5%			0.3%	

Замостський								
число підприємств	19	—	6	4	—	1	2	32
річ. прод. в тис. руб.	1059	—	353	64	—	10	40	1526
відсоток продукц.	69.4%	23.2%	4.2%	—	0.6%	2.6%	—	—
Константинівський								
число підприємств	16	—	—	16	—	—	—	32
річ. прод. в тис. руб.	215	—	—	40	—	—	—	255
відсоток продукц.	84.3%	—	—	15.7%	—	—	—	—
Томашівський								
число підприємств	8	—	3	—	—	—	2	13
річ. прод. в тис. руб.	183	—	87	—	—	—	7	277
відсоток продукц.	66.0%	31.5%	—	—	—	—	2.5%	—
Разом чис. підпр.								
число підприємств	122	—	20	30	3	6	9	190
річ. прод. в тис. руб.	5558	—	709	554	22	41	119	7003
відсоток продукц.	79.4%	10.1%	7.9%	0.3%	0.6%	1.7%	—	—

Як уже згадано, статистичний виказ російського міністерства торгівлі та промислу причислює Холмщину до „привислянської промислової полоси“. На нашу думку зовсім несправедливо, бо вона й щодо інтенсивності й ще більше щодо характеру промислу зовсім підходить до „поліської полоси“. Три повіти: грубешівський, холмський і замостський визначають ся, що правда, дещо більшою продукцією, але ся надвишка розпдається ся серед недобору інших частей губернії, річна продукція котрих в пересічі доходить ледви до 1/4 мільона руб. Характер промислу тойже самий, що ми його бачили на Підляшшу (з виімкою Берестейщини). Чисто рільнічї й лісові промисли, групи I, III і V, становлять 89.8% цілої продукції, з тою хибань ріжницею, що група V (перерізка волокна) не грає тут майже ніякої ролі (0.3% продукції). Від Пинщини знову Холмщина ріжнить ся хибань рішучою перевагою рільнічного промислу (79.4% продукції) над лісовим (10.1%), що очевидно є наслідком ріжницї природних умов. Інтересно, що напр. у грубешівськїм повіті, котрий виказує найбільшу суму продукції, рільнічий промисл досягає безприкладної висоти 98.7% цілої продукції. Між 122 промисловими підприємствами сеї (I-ої) групи в холмській губ. находимо 67 гуралень, 12 парових млинів, 8 тискарень олію, 7 цукроварень, 7 броварів, 2 медоварні, 1 фабрику тютюну й ин. На лісовий промисл складають ся 16 тартаків і 4 фабрики меблів, найбільша в Замостю з продукцією 130 тис. руб. Група перерібки мінералів і металів (IV) заступлена між иншим 8 паровими цегольними, 8 кузнями, 6 фабриками рільнічних приладів, 4 фабриками шкла й 1 фабр. кахлів. Всї инші групи й щодо числа промислових підприємств, а ще більше щодо висоти продукції грають зовсім дрібну роллю. Промисловим осередком губернії є Грубешів, де сцентралізовано 24 промислові підприємства; на другім місці стоїть Замосте.

Г. Історична Волинь.								
Повіти	I	II	III	IV	V	VI	VII	Разом
Володимирський								
число підпр.	23	2	14	1	—	—	—	40
річ. прод. т. руб.	329	4	78	2	—	—	—	413
відсот. продук.	79.9%	0.9%	18.9%	0.3%	—	—	—	—
Дубенський								
число підпр.	47	1	13	5	—	2	—	68
річ. прод. т. руб.	1394	30	185	95	—	64	—	1768
відсот. продук.	78.8%	1.7%	10.5%	5.4%	—	3.6%	—	—
Ковельський								
число підпр.	8	1	18	2	—	—	—	29
річ. прод. т. руб.	420	6	154	71	—	—	—	651
відсот. продук.	64.5%	0.9%	23.7%	10.9%	—	—	—	—
Кременецький								
число підпр.	48	3	18	10	—	1	1	81
річ. прод. т. руб.	535	42	295	14	—	9	8	903
відсот. продук.	59.3%	4.6%	32.7%	1.5%	—	1.0%	0.9%	—
Луцький								
число підпр.	21	—	18	7	5	—	—	51
річ. прод. т. руб.	429	—	128	172	86	—	—	815
відсот. продук.	52.6%	—	15.7%	21.1%	10.6%	—	—	—
Острозький								
число підпр.	20	4	11	3	—	—	—	38
річ. прод. т. руб.	632	33	199	387	—	—	—	1251
відсот. продук.	50.5%	2.6%	15.9%	31.0%	—	—	—	—

Ровенський								
число підпр.	39	—	22	7	2	2	1	73
річ. прод. т. руб.	1079	—	2052	74	9	55	1	3270
відсот. продук.	33.1%	—	62.4%	2.3%	0.4%	1.7%	0.1%	—
Разом чис. підпр.								
число підприємств	206	11	114	35	7	5	2	380
річ. прод. т. руб.	4818	115	3091	815	95	128	9	9071
відсот. продук.	53.2%	1.3%	34.1%	8.9%	1.0%	1.4%	0.1%	—

Висотою обороту ровенський повіт значно перевищає всі инші; за ним іде дубенський і острозький, на останнім місці володимирський. Характер промислової продукції тойже самий, що й у всіх инших частях північно-західної України з виімкою Берестейщини. Хліборобські й лісові промисли становлять 88.3% цілої продукції, при чім, подібно, як на Підляшшу й Полісся, лісові промисли грають доволі значну роллю (34.1% продукції). Тим саме Волинь ріжнить ся від Холмщини. Инші роди промислів, себто перерібка звіринних нехарчових продуктів (II) і мінералів та металів (IV), найкраще заступлені в острозькїм (33.6% продукції) і луцькїм (31.1%) повітах. На промислову групу I, перерібку хліборобських харчових продуктів, складають ся, як і в инших частях нашої області, в першій лінії парові млини (коло 1900 тис. руб. річної продукції) і гуральні та рафінерії спірту (коло 600 т. р. прод.); за ними йдуть броварі (180 т. р.) і фабрика тютюну в Рівнім (19 т. р.). На окрему згадку заслужують цукроварня в Мизочу, дубенського пов., з 842 т. р. річної продукції і велика рафінада сиропу у Вел. Олексині коло Рівна з продукцією 766 тис. р. річно. З промислів II-ої групи крім 10 дрібних фабрик шкіри згадуємо ще про фабрику свічок у Радивиліві, кременецького повіту, з продукцією 30 тис. руб. В III-ій групі головну роллю грають перерібка лісового дерева й тартаки (1620 т. р. прод.), між котрими визначаєть ся великий тартак в Оржеві, ровенського повіту, з продукцією на 743 т. р. Виріб меблів (61 т. р.), паркетів у Вишнівці, кременецького пов. (20 т. р.), деревляних колодок і кілків (20 т. р.) і ин. мають невелике значінне. У IV групі звертає на себе увагу велика фабрика цементу в Здолбунові, острозького повіту, з продукцією на 380 т. р. Зрештою крім цеголень замітні тут невеликі фабрики рільнічних приладів (90 т. р.), шкла (115 тис. р.) і порцеляни (66 т. руб.). Вкінці з VI групи згадуємо фабрику пакувального паперу (60 т. р.) в Рудні, дубенського пов., і фабр. цигаретової бібули в Дубні. За промисловий осередок історичної Волині треба уважати Ковель, де находить ся 11 промислових підприємств з продукцією на 438 т. р. річно.

Зібравши всі вище наведені й обговорені дані до купи, отримаємо ось який загальний образ фабричної продукції на північно-західній Україні:

Область	I	II	III	IV	V	VI	VII	Разом
Підляшше								
число підпр.	50	7	16	14	6	12	4	109
річ. прод. т. руб.	622	175	456	408	212	278	23	2174
відсот. прод.	28.5%	8.5%	20.9%	19.0%	9.8%	12.3%	1.0%	—
Західне Полісся								
число підпр.	35	4	36	4	1	2	7	89
річ. прод. т. руб.	554	295	562	361	162	374	82	2390
відсот. прод.	23.2%	12.4%	23.5%	15.1%	6.8%	15.6%	3.4%	—
Холмщина								
число підпр.	122	—	20	30	3	6	9	190
річ. прод. т. руб.	5558	—	709	554	22	41	119	7003
відсот. прод.	79.4%	—	10.1%	7.9%	0.3%	0.6%	1.7%	—
Істор. Волинь								
число підпр.	206	11	114	35	7	5	2	380
річ. прод. т. руб.	4818	115	3091	815	95	128	9	9071
відсот. прод.	53.2%	1.3%	34.1%	8.9%	1.0%	1.4%	0.1%	—

Півн.-зах. Україна								
число підпр.	413	22	186	83	17	25	22	768
річ. прод. т. р.	11552	585	4818	2138	491	821	233	20638
відсот. прод.	56.0%	2.8%	23.4%	10.4%	2.4%	3.9%	1.1%	—

Порівнюючи поодинокі області між собою, бачимо, що на півночі, в Пинщині та на Підляшшу, замітна більша ріжнородність промислів ніж на Холмщині й на Волині, де крім рільнічних і лісових промислів ще хибань одна IV група яко-тако заступлена. Загальне зіставлення даних тільки згушує те, що ми зазна-

чували при обговоренні поодиноких областей; воно вказує, що більше ніж $\frac{2}{3}$ цілої промислової продукції обмежується на перерібку тих сирих матеріалів, що їх доставляють місцеве хліборобство й лісництво. Щодо форми продукції—вона відбувається майже виключно у дрібних промислових підприємствах; на одно підприємство приходить ледви 27.000 р. річної продукції. Великі фабрики з продукцією вартості більше ніж 200 тис.руб. річно попадають рідко й ми їх вичислили вище. Загальна сума річної промислової продукції на цій північно-західній Україні також невеличка, навіть на російські відносини; її перевищає продукція катеринославської або пйотровської губернії більше ніж удесятеро. Незлим показником більшої або меншої промисловості якогось краю є пересіч вартості річної продукції на кожну душу населення. В північно-західній Україні та пересіч виносить коло 5 руб., в Катеринославщині 105 руб., в пйотровській губ. 195 р.

Промисл східної Галичини знаходить ся більш-менш в тій стадії розвитку, що й на північно-західній Україні, не зважаючи на куди значніші засоби мінеральних багатств, особливо вздовж цілого Покарпаття. Головним продуктом гірництва української Галичини є копальні нафти, котрі в 1908 р. дали 175.862 вагонів (1 вагон = 190 метр. сотн.) роши, ставлячи таким чином східну Галичину на третє місце між краями, що продукують нафту, по Зєдинених Державах і Росії. З продукцією нафти зв'язане добування земного воску (озокериту), хемічний склад котрого зовсім аналогічний до складу роши. Дальшим цінним артикулом гірництва є сіль. У східній Галичині маємо 9 салін: Болехів, Долина, Дрогобич і Ланчин переробляють природну сировицю, Ляцко, Стебник, Делятин, Калуш і Косів витворюють т. зв. штучну сільницю. Вони дали в 1908 р. 5300 вагонів, не вчислюючи т. зв. фабричної і худоблячої соли. Є тут також багаті, хоч мало ще використані клади бурого вугля (Потиліч коло Рави Руської, Рожнів і Джурів коло Снятина), а геологічні досліді роблять правдоподібним існування також і кладів камінного вугля. Так тому існування дешевих моторових засобів (до котрих треба причислити ще й гірські потоки), відповідна густота населення, потреби місцевої консумпції, доволі розвинені перевозові засоби й велика надвишка робочих сил дають східній Галичині всі потрібні умови широкого промислового розвитку. Коли, не зважаючи на се, тут промисл досі не розвинув ся, виною сього конкуренція чесько-моравсько-шлезького й долішно-австрійського фабричного промислу, нездарна промислово-торговельна політика краєвих властей, вкінці недостача місцевих капіталів. Промислова статистика з 1902 р. виказує у східній Галичині 2468 промислових підприємств, в котрих було зайнятих більше ніж по 5 людей, одначе не подає вартості річної продукції, через що нема підстави для порівняння з північно-західною Україною. Зрештою з наведеного числа підприємств 1545 затруднює тільки від 6—10 людей. З порівняння з останньою частиною австрійської держави виходить, що ціла Галичина, отже разом зі західною, маючи 28% населення держави, виказує тільки 10.1% людей, зайнятих в промислі, і тільки 5.5% парових коней в фабричних закладах. Щодо характеру промислу—тут перерібка сирих матеріалів, доставлюваних місцевим хліборобством і лісництвом, не має такої величезної переваги над іншими групами, яку ми бачили на північно-західній Україні.

7. Торговля.

Скупі природні умови, слабкий розвиток промислу й доволі рідке населення не дають доброго підкладу для розвитку живої торгівлі на північно-західній Україні. Тільки в однім напрямі наша сторона посилює торговельному рухови, а саме своїми сплавними ріками, котрі по всі часи були пригожими шляхами, особливо з огляду на недостачу й лихоту сухопутних доріг. Вони й сьогодні не втратили свого значіння і служать для перевозу лісних матеріалів, що їх направляють системою Припяти на Дніпро в південні, вбогі деревом степові полоси, що знову Вугом в Польщу й даліше у пристани Балтійського моря. Пригожість тих водних доріг і незвичайне взаємне зближення областей рік, що пливуть у різних напрямках, улекшили будову водних каналів, які зв'язують ті ріки в одну

систему водних шляхів. З них найважніші: Дніпровсько-Бузький від горішньої Припяти до Буга коло Берестя і Огінський від Припяти до Щари, лівого притока Німана. В останніх часах розвинула ся тут також і залізнична сїть, хоча вона все ще далеко не відповідає потребам краю. Північну частину перерізає лінія Бересте—Москва, південну лінія Київ—Ковель—Холм—Люблин. Лінія Рівне—Сарни—Вільна має більше стратегічне ніж торговельне значіння. Головними вузлами залізничних доріг на північно-західній Україні є Рівне, Ковель і Бересте, вузлом водних доріг Пинськ.

В цілі подрібного перегляду торговельного білянсу поодиноких областей північно-західної України мусимо торговлю поділити на групи, відповідно до ріжного роду предметів торговельного обороту, так само, як ми се зробили при обговоренні промислу. До I-ої групи зараховуємо рстинні продукти рільництва, отже збіже, муку, сїмя, хміль, гуртовну торговлю цукром, пряжу з льну й конопель, овсчі, квіти, пашу (сїно та солону) й тютюн. До II-ої продукти хову домашніх звірят, рибальства й ловів: худобу та дріб, мясо, молочні продукти та яйця, мід, віск, вовну, щітину, піре, шкіру й футра, рибу й рибні продукти. III-тя група обіймає лісні матеріали й вироби з дерева: дрова, будівляні матеріали, вироби боднарства та стельмашства, човни, паркети, роґожі, дьоготь і смолу. IV-та група мінеральні продукти й вироби з металу, себто гончарські, шкляні, кам'яні вироби, цемент, асфальт, камінний вуголь, торф, нафту, сіль, сирі металі та всі вироби з металів. В V-ій групі зібрані мануфактурні й ґальянтерійні товари: всі роди одєжі, коври й килими, модно-ґальянтерійні товари, перфумерсько-фризєрські артикули та гумові вироби. В VI-ій групі ріжні напитки та мінеральні води. VII-а домашньо-господарська група обхоплює предмети першої необхідности й харчові припаси, кольоніальні й мішані товари, вироби з тютюну, фарби, свічки, мило, домашні меблі й постіль, книжки й папір. Сюди зачислені т. зв. універсальні крамниці. До груп не вчислена й тому не взята в рахубу торговля грошем, себто банки, коптори, каси, асекурації і т. ин.

Тепер розглянемо торговлю по областям.

А. Підляше.

Повіти	I	II	III	IV	V	VI	VII	Разом
Берестейський								
число підпр.	124	67	36	95	212	180	575	1289
річ. обор. тис.	1383	3288	533	971	1664	1091	3859	12789
відсот. обор.	10.8%	25.9%	4.1%	7.6%	13.0%	8.5%	30.1%	
Більський								
число підпр.	19	29	7	34	113	57	354	613
річ. обор. тис.	121	199	161	134	595	434	1279	2923
відсот. обор.	4.1%	6.8%	5.5%	4.6%	20.4%	14.8%	43.8%	
Кобринський								
число підпр.	36	29	20	39	92	84	321	621
річ. обор. тис.	116	84	253	125	315	633	1070	2596
відсот. обор.	4.5%	3.2%	9.9%	4.8%	12.1%	24.3%	41.2%	
Разом								
число підпр.	179	125	63	168	417	321	1250	2523
річ. обор. т. р.	1620	3571	947	1230	2574	2158	6208	18308
відсот. обор.	8.8%	19.5%	5.2%	6.7%	14.1%	11.8%	33.9%	

Як в області промислу, так і в торгівлі виділюється Бересте з округою від останнього Підляша як окрема цілість. Великістю торговельного обороту Берестейщина більше ніж удвоє перевищає обидва інші повіти разом узяті. Щодо характеру торгівлі—поруч групи харчових припасів і торгівлі кольоніальними товарами значний оборот дає торговля худобою, молочними продуктами та шкірою (II група). За тим іде мануфактурно-ґальянтерійна та збіжева торговля. В більському і кобринському повітах дрібна торговля кольоніальними й мішаними товарами досягає майже половини цілого обороту. В кобринському повіті друге місце займає торговля горівкою, котра і в більському дає більше ніж $\frac{1}{5}$ обороту. Дуже мала, як на рільничу околицю, є торговля збіжем і мукою, коли подані статистичного числа справді відповідають дійсности. В торгівлі мінеральними товарами й виробами з металу на першім місці стоять залізні товари, потім сіль і нафта, вкінці шкляна й фаянсова посуда. В II групі го-

ловну позицію обороту дає торгівля вовною і шкірами. Характеристичне для місцевих відносин те, що половина торговельного обороту цілого кобринського повіту припадає на два містечка, Кобринь і Антопіль. Головними артикулами вивозу є лісовий будівельний матеріял і продукти хліборобства, котрі йдуть в Польщу, а також за границю до Німеччини. В доставі дрібних артикулів місцевого запотребування важну роль грає Бересте, для кобринського повіту також Пинськ яко головні осередки розсилки товарів.

Б. Західне Полісся.

Повіти	I	II	III	IV	V	VI	VII	Разом
Пинський								
число підпр.	24	21	18	30	80	130	378	681
річ. обор. т. р.	201	131	548	236	993	955	1211	4275
відсот. обор.	4·7%	3·1%	12·9%	5·5%	23·2%	22·3%	28·3%	

Майже три четвертини цілого торговельного обороту західного Полісся припадає на місто Пинськ, котре є ринком розсилки товарів для близької і дальшої околиці аж у кобринський повіт. Тим поясняється перевага обороту V-ої групи, на котрий складається чиста мануфактура (747 тис. руб.), галантерія (87 тис. руб.), готова одежа (23 тис. руб.), футра (20 тис. р.) і обува (14 тис. руб.). Найхарактеристичнішою для економічного життя Пинщини є торгівля деревом. Пинщина грає роль розсильного осередка всіх ладунків дерева, котрі переходять з областей горішнього Дніпра та Припяти через канали Огіньський і Дніпрянсько-Бузький в області Німана й Висли. Тому поданий статистикою оборот торгівлі III-ої групи, куди вчислена лише доставка залізничних порогів (272 тис. р.), скупка лісових матеріялів (155 тис. руб.), торгівля лісним матеріялом (105 тис. руб.) і дровами (6 тис. руб.), рішуче замалий. В VII-ій групі, що становить мало-що більше ніж четвертину цілого обороту, чималу роль крім дрібної мішаної торгівлі (621 тис. руб.) грає торгівля тютюновими (125 тис. руб.), аптикарськими (45 тис. руб.) і золотими та срібними виробами (33 тис. руб.). Обороти IV групи ділять ся на торгівлю свічками й нафтою (91 тис. руб.), залізними виробами (63 тис. руб.), посудом (20 тис. туб.), шклом (15 тис. руб.) і різними машинами та до шиття (15 тис. руб.). В II групі 115 тис. руб. обороту приходить на торгівлю сирими шкірами. Головну частину артикулів місцевого запотребування Пинщина спроваджує з південних українських частей.

(Кінець буде).

М. Кордуба.

Вісти.

Загальні збори київської організації У. С.-Д. Р. П. відбули ся 23 вересня н. ст. Про сучасний політичний момент реферував Неронович. По живій дискусії прийняли збори таку резолюцію: Оцінивши сучасний момент у політичній життю Росії й України, київська організація УСДРП. уважає: 1) що настала крайня пора порвати без дальших вагань усякі коаліції з тими силами, які протягом 6 місяців революції виявили лише свою здатність до тайної та явної контрреволюції, так блискуче довершеної корніловщиною, — тими силами є зорганізовані й незорганізовані ценові елементи; 2) що творчою силою краю під нинішню хвилю є лише революційна демократія всіх народів Росії й вона тільки може бути джерелом центральної влади; 3) що негайно мується бути декретована федеративність російської республіки й відповідно до сього сконструована центральна влада. Тому збори уважають невідомою організацію трудящих мас України під прапором українського пролетаріату для переведення в життя через Генеральний Секретаріат таких точок у тих формах, що вимагає федеративний лад Росії: 1) узаконення восьмигодинного робочого дня; 2) введення робочої контролі над виробом і розділом; 3) націоналізація всіх важніших галузей промисловости: камяно-вугільної, металевої, нафтової і т. ин.; 4) безмілосердне оподаткування великих капіталів і маєтків; 5) конфіскація воєнних доходів для рятунку краю від господарської руїни; 6) негайне пропозиція всім воюючим народам загально-

демократичного миру; 7) негайне припинення всіх утисків проти робочої класи та її організації; 8) очищення армії від контрреволюційного складу; 9) націоналізація землі й усунення її з обміни товарами; 10) конфіскація поміщицьких земель і передача їх у завідування земельним комітетам до розв'язки земельної справи Установчими Зборами. Крім того збори заявили, що в разі дальшої коаліційности центрального правительства перед соціалістичним Генеральним Секретаріатом повстає завдання порвати зносини з тим правительством (Р. Г.).

Загальні збори олександрівської організації У. С.-Д. Р. П. ухвалили 18 вересня н. ст. між иншим, щоб уся власть на Україні передано Українській Центральній Раді й Генеральному Секретаріатові, розпорядки котрих мусять бути обов'язкові для всіх революційних і громадських організацій, які тільки є на Україні. Зажадали також негайного затвердження конституції України, а також негайного перемир'я і вироблення з союзницькою демократією справедливих умовин миру, бо тільки негайне заключення миру вбє в коріні контрреволюцію (Р. Г.).

День „виборчого фонду“ соціалістичного бльоку під прапором „Селянська Спілка“ постановив улаштувати 14 жовтня н. ст. в Києві та його околицях Центральний Комітет Всеукраїнської Ради селянських депутатів (Р. Г.).

Передвиборча нарада інструкторів Херсонщини вкупі з членами Комітету Української Губерніяльної Ради Херсонщини почала ся 3 жовтня н. ст. увечері в Одесі з таким денним порядком: 1. Реферати з місць про стан українського руху й роботу організаторів. 2. Вибори до повітових земств і повітові конференції волосних земств. 3. Вибори до Українських і російських Установчих Зборів (Р. Г.).

Зїзд жіночих організацій скликала рада Українського Жіночого Союзу до Києва на 27 вересня н. ст. (Р. Г.).

Народня гімназія на селі. В селі Веселих Тернах, верхньодніпровського повіту на Катеринославщині, відкривається заходом волосного народнього комітету чотирокласова гімназія нового типу на основі законів про мужеські гімназії — постанов тимчасового правительства з 7 й 11 мая н. ст. Разом з гімназією відкривається вища початкова школа. Обидві школи разом становитимуть одну цілість, рівну восьмикласовій гімназії. Перехід з вищої початкової школи до чотирокласової гімназії, зовсім свободний без доповнюючих іспитів. В біжучім шкільнім році 1917/18 відчинені будуть усі чотири класи вищої початкової школи й перша класа гімназії (себто 5 клас гімназії). Добрий бік такої школи той, що в ній більше вчать ся нових мов ніж мертвих і більше реальних наук, як напр. фізики, природознавства і т. инш. Крім того до сеї гімназії можуть вступати ученики, скінчивши вищу початкову школу, без ніяких доповнюючих іспитів. Так само і з инших середніх шкіл можуть переходити ученики свободно. Офіційна назва школи така: Веселотернівська земська народня гімназія з вищою початковою школою. Наука вестиметь ся в українській мові. Удержання гімназії взяло на себе волосне земство при допомозі повітового й губерніяльного земства. Наука в гімназії безплатна. Директор Літвінський (Р. Г.).

Українсько-російські сутички в Одесі. „Рус. Вїд.“ з 21/IX доносять з Одеси: Пізно в ночі воєнні власти повідомлено, що на двірці почала ся стрілянина між українськими гайдамаками (?) й російськими салдатами. Заходами командантури ударемнено виступ Українців. Причини вивиснюють.

Литовські соціалні демократи домагають ся автономії Литви. На конференції, яка відбула ся в Москві, литовська соціалдемократична партія (фракція інтернаціоналістів) ухвалила таку резолюцію щодо політичного устрою Литви, якою абсолютно змінила своє попереднє становище, йдучи назустріч новим вимогам життя. Постанова конференції така: Литовська країна може одержати політичну волю і демократичний устрій тільки при повнім здійсненню гасел російської революції. Тому литовські робітничі маси повинні йти поруч з робітниками Росії в боротьбі за революцію. Конфе-

ренція вимагає, щоб Литві в її етнографічних межах дано повне право вільного означення своєї політичної будуччини на Установчих Зборах Литви. Будучий устрій Литви конференція уявляє собі в формі широкої політичної автономії мешканців Литви з соймом у Вільні (Р. Г.).

Загально-кірґізький зїзд. В першій половині серпня відбув ся в Оренбурзі загально-кірґізький зїзд, на котрім були представники від Кірґізів Акмолинської, Семипалатинської, Турганської, Уральської, Семиріченської, Сир-Дарійської, Ферганської областей і Букіївської орди. Зїзд ухвалив, що Росія повинна бути демократичною федеративною республікою і кірґізькі області мають дістати автономію. В земельній справі ухвалено резолюцію, головніші точки котрої такі: До остаточної розв'язки земельної справи серед Кірґізів має бути негайно припинене відбирання в Кірґізів їхніх земель. Тому, що в Кірґізьким степу недостає доброї землі, треба негайно повернути Кірґізам відібрані від них частки: дворянські, скотарські, торгово-промислові, курортні, монастирські й інші. В Туркестані Кірґізи мають дістати нетільки потрібну скількість землі, але й воду. Користування землею має бути упорядковане на громадських підставах. Громада, що порядкуватиме землю, не повинна бути велика. В справі народньої освіти зїзд постановив, аби початкова освіта була вселюдна й обов'язкова, а перші два роки провадили ся тільки рідною мовою. Зїзд поручив представникам Кірґізів у всеросійській мусульманській раді виробити програму кірґізької політичної партії в основу котрої повинно увійти домагання перетворення Росії на демократичну федеративну республіку (Р. Г.).

Бібліографія.

Читаночка для чемних діточок. Видання Комісаріату Українських Січових Стрільців у Володимирі Волинським. Володимир Волинський, 1917. Стор. 40. З картою України.

Зміст: Помічні віршики для легкого вивчення самозвуків. Золотий вінок приповідок. Дітям волинських шкіл (вірш). Згода (вірш). Вовк та коза. Котик (вірш). Ранішня молитва (вірш). Музика (вірш). Воєнна сирота (вірш). Пташки в зимі (вірш). Виджу (вірш). Чую (вірш). Говорю (вірш). Прошу! — Дякую! Черешні (вірш). Хрін та мясо. Бабин цапок (вірш). Сирота (вірш). Ластівка (вірш). Рідна мова (вірш). Невчений (вірш). Веселий хлопчина (вірш). Розмова двох школярів. Загадка (вірш). Маленька Україночка (вірш). Школярі. До науки (вірш). Школа. Школярська співанка. Хата (вірш). Село (вірш). Дід та баба (вірш). У родині (вірш). Церква. Побожна пісня. Рідний Край. За селом (вірш). Батько — синові (вірш). Весна (вірш). Літо (вірш). Господарство (вірш). Що я люблю? (вірш). Бавлю ся (вірш). Осінь (вірш). Зима (вірш). Зимові пісня. Мудрість (вірш). Хто мудрий (вірш). Учіте ся (вірш). Наша пісня (вірш). Коломийка. Шана й дяка (вірш). Народній гимн. Приказка. Лїнівий школяр (вірш). Щастє (вірш). Загадки. Відгадки загадок. Ощадність. Дев'ятеро. Волинським учителям (вірш). Вовк вїтом. Лисичка й журавель.

Читанка багато ілюстрована такими образками: Учителька веде діти до школи. Українські Січові Стрільці на Волині. Учитель при праці (УСС. І. Вербаний учитє в Бискупичах Шлях). Руханка в рідній школі. Діти грають „козу дерезу“ (в Устедузі). Котик. Дитина молить ся на вколїшках. Діти й пташки. Воєнні виселенці. Зимовий краєвид. Хата в садку. Волинський замок з садом. Весняний краєвид. Діти на науці рідної мови (учит. П. Парахоняківна учитє в Устедузі). Забава дітей (у Володимирі Вол.). Маленька Україночка. Школярі сходять ся на науку. Школярі вчать ся. Українська школа в Любовні. Школярі співають, ідучи до школи (четарь УСС. М. Саєвич провадить Полїщуків з Острівок до Володимира Вол.). Курка з курчатами. Собор (кн. Святослава) у Володимирі Вол. Іконостас у церкві в Зимнім. Четарь УСС. М. Саєвич везе українську дїтвору з Острівок до школи у Володимирі Вол. Ріка Буг. Пастух жене череду. Школа в саді на свіжім повітрі (у Володимирі Вол.). Осінній краєвид (Святогорський ма-

настирь). Ріка Буг зимою. Йордан у Володимирі Вол. Іван Франко. Тарас Шевченко. Могила Т. Шевченка. Відпочинок в українській школі в Устедузі. Українські дівчата співають народній гимн. Українська народня школа у Володимирі Вол.

В укладі читанки звернено пильну увагу на національний бік виховання. Багато віршів і кілька прозових уступів має вщипити в молодім серці гасло, виписане товстими буквами над знімкою володимирволинської школи: Ніколи рідну Україну не проміняю на чужину. В яким дусі бажає читанка виховати дітей, хай покаже отсей віршик п. з. „Маленька Україночка“: „Українка я маленька, Українці батько й ненька. І сестричка й братчик милий на Україні народились. Не забуду я ніколи, що знає мій—лев в синім полі (?), що Вкраїна — Край мій Рідний, що був славний та свободний. А як виросту велика, не злякаюсь труду-лиха: буду братам помагати Україну визволяти. А тепер я вчитись буду тої праці, того труду, щоб зростала добра слава, що Вкраїнка з мене жвава!“ Можна тільки побажати-б, щоб у читанці знайшло ся два-три портрети історичних осіб, зв'язаних найтісніше з Волинню. Національно-виховуючою стороною читанка незвичайно корисно відбиває від подібних читанок по сім боці фронту. Видання чепурне, під кожним оглядом симпатичне.

Український буквар. Видання Комісаріату Українських Січових Стрільців у Володимирі Волинським. Володимир Волинський, 1917. Стор. 60. З картою України.

Як зазначають видавці, на цілі мали вони уложити тільки читаночку яко додаток до букваря, нагороду пильности для волинських дітей. Але тому, що така книжка розійдеться далеко по українських селах, отже внаде при сім в руки й неграмотному, постановив комісаріат УСС. додати ще й коротенький помічний букварець. І сей букварець, приложенний до методи: наперед писання, опісля письмо, а уложений за граматкою Нордґа, творить першу частє книжки. Друга її частина се згадана вище „Читаночка для чемних діточок“.

І. Звідомленне управи української народної школи ім. Шевченка у Володимирі Волинським за 1916/17 рік. Накладом Шкільного Комітету. Володимир Волинський, 1917 р. Стор. 42. Ц. 3 К.

Зпочатку надрукованана стор. 3—9 розвідочка про „Давні українські школи у Володимирі Волинським“. Старанне й докладне звідомленне управи школи подає учительський збір, плян науки, наукові прибори, літопись школи, статистику учеників і касове звідомленне управи школи. Звідомленне ілюструють такі картини: школа в день закінчення шкільного року 1 липня 1917, наука в класі Іб, наука ІV класи в шкільнім городі, бібліотечний знак (ex libris) школи, знімка Гната Мартинця, посадики Володимира й голови Шкільної Округної Ради, четарь У. С. С. М. Саєвич провадить українську дїтвору (Полїщуків) зі села Острівок до Володимира Волинського, вправи учениць лентами на концертї в честь Шевченка, учителька з дітьми.

Збірка „Вільного Слова“ за перший рік видання в полонї 1916 року. Бібліотека полонених табору Зальцведель. Ч. ІІІ. Зальцведель, 1917. Стор. 31. Ц. 40 ф.

Зміст: М. Простий. Ставай до гурту, не чекай! (вірш). Ів. Невеселий. Карпо Загонистий у полонї. Денисенко. Ніч в окопах (вірш). Гнідий. Шкапа. Микола Струмок. Народ мій спить... (вірш). Втікач. Гнатовшапка. К. Думки „православного“ (вірш). Ф. Якимець. На селі. Ів. Невеселий. Не дивуйтесь мені... (вірш).

Коротенька українська правопись. Видання „Рідного Слова“. Біла на Підляшу. Стор. 16. Ц. 7¹/₂ коп.

Зміст: Н. В. Японія та Росія. — До полонених офіцерів-Українців. — Національно-політичні переконання товариша міністра народньої просвіти М. Василенка. — К. Василенко. — Зїзд національностей у Києві. — Микола Вороний. За Україну! — Олена Журлява. Народі мій! — Полонений Холмщак М. П. Холмська справа. — Рід Терешенків. — В. Темницький. Політичний огляд. — М. Кордуба. Північно-західна Україна. 6. Промисл. 7. Торговля. — Вісти. — Бібліографія.